

Södertörns högskola
Svenska B

Källtext i Midgård

De svenska översättningarna av J. R. R. Tolkiens
The Lord of the Rings i en jämförande granskning

B-uppsats
Höstterminen 2007
Gustav Dahlander
Handledare: Åsa Brumark
Publicerad den 31 december 2013

Innehåll

1 INLEDNING	1
1.1 SYFTE	1
2 TIDIGARE FORSKNING	1
2.1 TILLÄGG HOS OHLMARKS	2
2.2 TIDIGARE KVANTITATIVA UNDERSÖKNINGAR	3
2.3 FÖRELIGGANDE UNDERSÖKNING	3
3 METOD OCH TEORI	4
3.1 NÅGOT OM ÖVERSÄTTNINGSVETENSKAP	5
3.1.1 Ekvivalens	5
3.2 ANALYSMODELL	5
3.2.1 Semantiska kategorier	5
3.2.1.1 <i>Tillägg</i>	6
3.2.1.1.1 Semantiska tillägg	6
3.2.1.1.2 Explicitgörande tillägg	6
3.2.1.2 <i>Utelämnningar</i>	6
3.2.1.2.1 Semantiska utelämnningar	6
3.2.1.2.2 Implicitgörande utelämnningar	6
3.2.1.3 <i>Betydelsenyanser och inexactheter</i>	6
3.2.1.4 <i>Semantiska fel</i>	7
3.2.1.5 <i>Avvikelser i egennamn</i>	7
3.2.2 Övriga kategorier	7
3.2.2.1 <i>Stilistiska avvikelser</i>	8
3.2.2.2 <i>Olexikaliserade ord</i>	8
3.2.2.3 <i>Typografiska fel</i>	8
3.2.2.4 <i>Språkliga brister</i>	8
3.2.3 Andra hänsynstaganden	9
3.2.3.1 <i>Pragmatik</i>	9
3.2.3.1 <i>Problematisering</i>	9
4 EXCERPERINGEN	10
4.1 MOTIVERING AV DE ENSKILDA EXCERPTERNA	12
4.2 SKILLNADER MELLAN UPPLAGOR	13
5 SUMMERING OCH SLUTSATSER	13
5.1 SUMMERING	13
5.1.1 Andersson och Olsson	15
5.1.2 Ohlmarks	16
5.1.2.1 <i>Förstärkningar</i>	16
5.1.2.2 <i>Tillägg och utbroderingar</i>	16
5.1.2.3 <i>Tvetydigt blir entydigt</i>	17
5.1.2.4 <i>Språkliga brister</i>	17
5.1.2.5 <i>Betoning av fel aspekt</i>	18
5.1.2.6 <i>Bristande engelskkunskaper</i>	18
5.1.2.7 <i>Bristande stilkänsla eller stilaktning</i>	18
5.1.2.8 <i>Förändrad form</i>	19
5.1.2.9 <i>Slarfel</i>	19
5.1.2.10 <i>Subjektiva uttrycksformer</i>	19
5.1.2.11 <i>Semantiska oreda</i>	19
5.1.2.12 <i>Typografiska brister</i>	19
5.2 SLUTSATSER	20
5.2.1 Genre och plats i verket	20
5.2.2 Vers	21
5.2.3 Möjliga anledningar till avvikelserna	21
LITTERATUR	24
BILAGA 1: EXCERPTER	26
BILAGA 2: TABELLER	33

1 Inledning

Språkprofessorn John Ronald Reuel Tolkiens *The Lord of the Rings* från 1954–55 fick ett enormt genomslag, som än i dag återljuder i det litterära landskapet. Till svenska översattes verket för första gången redan 1959–61, av Åke Ohlmarks under titeln *Härskarringen*¹ (Tolkien 2002). När en nyöversättning sedan skulle göras jämfördes arbetet med en bibelöversättning (Andersson, E. 2007:127). Översättarna var Erik Andersson (prosan) och Lotta Olsson (verserna) och upplagan, *Ringarnas herre* (Tolkien 2004, 2005a och 2005b), nådde bokhandlarna 2004–05.

1.1 Syfte

Mitt syfte med denna uppsats är att med hjälp av en översättningsteoretisk analysapparat undersöka hur de båda svenska översättningarna av *The Lord of the Rings* förhåller sig till källtexten och hur de skiljer sig från varandra. Här ligger alltså min frågeställning, av vilken en naturlig konsekvens är att jag kommer att beröra frågan om anledningen till översättningarnas utseende såsom det manifesteras i mitt resultat. Min ambition är således att finna konturerna till en karakteristik för översättningarna. Jag redovisar min metod i avsnitt 3 och mitt material i avsnitt 4.

Den tidigare forskningen inom fältet har gett vid handen att Ohlmarks översättning är den som avviker mest från källtexten, varför min ambition måste bli att antingen bygga vidare på eller vederlägga dessa tidigare resultat. Mer om hur jag ansluter till den tidigare forskningen återfinns i avsnitt 2.

2 Tidigare forskning

Jag kommer i detta avsnitt att i stora drag teckna en översikt av forskningsfältet. I den därefter följande framställningen återknyter jag sedan till de tidigare undersökningarna i takt med att beröringspunkter i mitt eget material aktualiseras, och på så sätt ger jag samtidigt successivt en utförligare bild av deras resultat. Min forskningsöversikt omfattar alla kända studier inom fältet som gjorts på universitetsnivå.

Den tidigare forskningen har främst befattat sig med att granska olika former av brister i de båda översättningarna, främst i *Härskarringen*, som ju också varit tillgänglig under längre tid. Jacobsen (2000:3) inleder *Sagan om Ringen = The Lord of the Rings? – en kritisk kvalitativ granskning* av avsnitt ur *Härskarringens* första och tredje volym – med att framhålla att hans fokus ligger på ”de negativa aspekterna av översättningen, eftersom de positiva har lyfts fram i andra skrifter, bland annat av Ohlmarks själv”.² Redan i inledningen av sin uppsats beskriver Jacobsen (2000:3) *Härskarringen* som ”en slarvig och på många sätt oseriös svensk version, med en omfattande förändrad språkstruktur, gjord av en översättare med bristande yrkesetik och med ambitionen att profilera sig själv före författaren”. Efter genomförd undersökning sammanfattar han med omdömet: ”Det råder inget tvivel om att den svenska översättningen är bristfällig och på många sätt misslyckad [...]”. (Jacobsen 2000:16.)

Jacobsen (2000:15) undersöker även grammatiken hos Ohlmarks och konstaterar att översättaren ofta väljer att bryta det satsmönster som finns i källtexten. Även Domeij och Peyre (2007; se vidare 2.2) har undersökt grammatiken, och omfattar då både *Härskarringen* och *Ringarnas herre*. Deras resultat (Domeij & Peyre 2007:16) är att Ohlmarks ”varierar mellan uppdelningar av långa grafiska meningar, så att de blir fler och kortare, och sammanfogningar av

¹ Genom åren har åtskilliga övergripande titlar på denna översättning förekommit, bland annat *Ringarnas Ring*, *Härskarringen*, *Trilogin om Härskarringen* och *Sagan om Ringen*, med *Härskarringen* som undertitel. Jag använder här *Härskarringen*, eftersom detta är en av de mest etablerade titlarna och inte, såsom *Sagan om Ringen*, också har använts för att beteckna den första volymen i verket.

² Jacobsen syftar här på Ohlmarks böcker *Sagan om Tolkien* (Ohlmarks 1972), *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978) och *Tolkien och den svarta magin* (Ohlmarks 1982).

korta grafiska meningar till längre med fler bisatser. Anderssons översättning däremot följer i stor utsträckning originaltextens meningsbyggnad.” Författarna befinner Ohlmarks ingrepp göra att framställningen ”i regel flyter sämre än både originaltexten och Anderssons nyöversättning”.

Även Bruhns (1997) arbete, *The Choice of Sentence Openings in the Swedish Translation of J.R.R. Tolkiens The Fellowship of the Ring*, har ett grammatiskt anslag. Undersökningen har emellertid mindre bäring för min studie, eftersom det använder Ohlmarks översättning som exempel på i vilken utsträckning meningar i översättning inleds med andra syntaktiska konstituenten än i källtexten. Bruhns huvudsakliga intresse är alltså det språkliga fenomenet och inte översättningen som sådan. Hon finner efter sin undersökning att de flesta ändrade meningsinledarna i hennes excerperade³ material faller inom hennes grupp *New Sentence Structure*, vilket ”may be a sign of the freedom this translator has felt towards the original text”. Hennes resultat är att 273 av cirka 2 500 undersökta meningar har fått förändrad meningsinledning i *Härskarringen*. Av detta drar hon, med avseende på översättande i allmänhet, slutsatsen att ”changes of sentence openings in translation are a rare phenomenon”. De förändringar som gjorts i *Härskarringen* befinner hon ha ”affected the source text in various ways and to a greater or less extent”. Utifrån detta betonar hon avslutningsvis att förändringar av källtextens sätt att inleda meningar, om översättarens målsättning är att vara författarens intentioner trogen, bör undvikas, såvida inte källtextens pragmatiska förutsättningar framtvingar förändringen.

Isaksson (2002) gör i *A Study of J.R.R. Tolkien's Lord of the Rings and the Swedish Translation* en övergripande analys av *Härskarringen* och konstaterar många typer av brister. Hon är emellertid inte odelat negativ utan menar, eftersom många läsare ”have come to enjoy it”, att Ohlmarks översättning utgör en bra grund, men måste revideras (Isaksson 2002:31).⁴

2.1 Tillägg hos Ohlmarks

Det kanske tydligaste mönstret i de tidigare undersökningarna är tendensen att konstatera stora tillägg i Ohlmarks översättning. Isaksson (2002:8) anser att ”[t]he additions made in the Swedish version of LOR [*The Lord of the Rings*] are perhaps the most damaging to the text” av översättningens olika avvikelser från förlagan.

Kjellin (2004:6), vars undersökning jag återkommer till nedan, konstaterar en dramatisk övervikt för Ohlmarks i semantiska och implicitgörande tillägg (se vidare 3.2.1.1 för dessa bedömningskategorier) – i hennes material 258 tillägg i Ohlmarks översättning mot 20 i Anderssons. Hon uppger att tilläggen hos Ohlmarks ofta har ”en dramatisk och målände funktion”.

Herlin (2004) gör i *Att översätta Tolkien* en jämförande kvalitativ undersökning och konstaterar på liknande sätt som de föregående att Ohlmarks gjort omfattande dramatiserande tillägg. Författaren menar att den största bristen hos *Härskarringen* är att Ohlmarks genom sina tillägg ”inte låter läsaren skapa sin egen bild” (Herlin 2004:26).

På samma tema konkluderar Sundqvist (1998:9) i sin *Tolkien till svenska*, som innehåller en kvalitativ översättningsanalys av den första volymen av *Härskarringen*, att Ohlmarks ”helt [har] frångått Tolkiens enkla raka språk och själv fyllt ut med adjektiv”. Hennes uppfattning delas här av Holmberg (2001), som i sin artikel ”Vems är Ringen? - Om den svenska översättningen” i *Sydsvenskan* uppskattar att Ohlmarks i *Härskarringen* lagt till minst 15 000 adjektiv.

Sundqvist (1998:5) menar också att det ”[i]bland är [...] tydligt att Ohlmarks har en ’poetisk ådra’ som han vill visa fram, dessvärre på bekostnad av Tolkien”. Detta lyfter Jacobsen (2000:11) fram som centralt: ”Den största invändning mot Ohlmarks översättning är hur han ändrar på den språkpoetiska struktur som råder i originaltexten.” Jacobsen ansluter sig här till Holmberg (1995:84, citerad efter Jacobsen 2000:11):

³ Se avsnitt 4 för begreppet *excerpt*.

⁴ Här kan nämnas att jag tidigare samtalat om detta med representanter för Norstedts Förlag – som handhar utgivningen av *The Lord of the Rings* på svenska – vilka menat att en dylik revision av den framlidne Åke Ohlmarks’ översättning vore problematisk ur rättighetshänseende. Jag har dock inte undersökt detta vidare.

Beklagligtvis går mycket av Tolkiens minutiösa noggrannhet förlorad i den svenska översättningen [...]. Där Tolkien i original ofta är lakonisk och färdig och påtagligt inspirerad av den isländska sagotraditionen, är Ohlmarks svenska översättning frodig, adjektivrik och mångordig.

2.2 Tidigare kvantitativa undersökningar

Domeij och Peyre (2007) har i *Ringens brödraskap och Sagan om ringen: Översättningarnas A och O* genomfört en kontrastiv analys av översättningarnas första volymer med en kvantitativ och en kvalitativ del. Den kvantitativa delen har i den semantiska analysen många gemensamma inslag med min egen undersökning, då båda grundar denna del av analysen på Rune Ingos modell (se 3). Efter undersökningen av denna aspekt konkluderar författarna: ”Ohlmarks översättning har i alla semantiska kategorier ungefär dubbelt så många avvikelser som Anderssons. [...] Den] är inte semantiskt ekvivalent.” (Domeij & Peyre 2007:13.)

Domeij och Peyre (2007:14–15) drar slutsatsen att Anderssons översättning ”är mer källspråksorienterad än Ohlmarks för att den grammatiskt och semantiskt ligger närmare originaltexten”, men samtidigt menar de att Andersson ”på ett preciserat sätt har placerat den i sin nya kulturkontext” och därmed gjort översättningen mer tillgänglig för målgruppen. Således når författarna slutledningen att *Ringarnas herre* också är mer målspråksorienterad än *Härskarringen*.

Kjellin (2004) avgränsar sin *Sagan om ringen eller Ringens brödraskap* till att befatta sig med semantik, och utgår även hon från Ingos modell. Hennes resultat är att Ohlmarks ”[i] de textavsnitt som granskats har [...] sammanlagt tre gånger så många semantiska skillnader som Andersson” (Kjellin 2004:12). Som omnämnt ovan utgör i hennes undersökning tilläggen den tydligaste skillnaden mellan översättningarna. Den enda kategorin där hon befinner Andersson ha flest avvikelser är implicita utelämnningar. Kjellins (2004:12) övergripande slutsats är således att ”*Sagan om ringen* är en friare översättning medan *Ringens brödraskap* är mer ordagrann”.

2.3 Föreliggande undersökning

I min undersökning har jag inte omfattat något kategori för grammatiska förändringar, då jag har bedömt området vara genomlyst på ett tillfredsställande sätt i ovannämnda tidigare studier.

De tidigare undersökningarna har byggt på en kursiv granskning av hela eller längre delar av verket, en studie av mycket korta excerpter eller en analys exklusivt av semantik. Därför kommer jag att använda något längre excerpter tagna från fler ställen i texten, men inte göra en undersökning som i praktisk mening omfattar hela verket. I stället kommer min undersökning att delvis omfatta andra aspekter än de föregående, varmed jag hoppas kunna åstadkomma en adekvat komplettering av den tidigare givna bilden av översättningarna. I de fall – de semantiska kategorierna – där min undersökning tangerar tidigare studier till metod, om än inte till material, kommer jag att tydligt ansluta till tidigare undersökningar i min summering och mina slutsatser.

Kjellins samt Domeij och Peyres undersökningar utgörs av eller omfattar kvantitativ metodik och är därmed den tidigare forskning som står min studie närmast. Jag förevisar deras kvantitativa resultat parallellt med mina egna.

En aspekt där min undersökning skiljer sig påtagligt från de föregående är dock urvalet av excerpterna. Jag har inte valt dessa på slumpmässig grund, som Domeij och Peyre (2007:7), eller omfattat enskilda kapitel, som Kjellin. I stället har jag gjort valet dels utifrån vilka stilmått och textgenrer excerpterna företräder och dels utifrån var i verket de förekommer (se vidare 4).

Min undersökning avviker alltså från Domeij och Peyres i metoden för urvalet av excerpterna – men också i analysens omfattning och kriterier. Liksom Kjellin studerar jag ett material med större omfång, om än inte så omfattande som hela kapitel. Domeij och Peyres stora undersökning av grammatik har jag i min modell (se 3.2) ersatt med de mindre omfattande bedömningskategorierna *stilistiska avvikelser*, *olexikaliserade ord*, *typografiska fel* och *språkliga brister*, som tillsammans är avsedda att belysa ytterligare aspekter av översättningarna.

Det är i sammanhanget också viktigt att understryka att min undersökning omfattar alla tre volymer av verket, inklusive dess appendix, till skillnad från de båda övriga studierna med

kvantitativa inslag, som endast omfattar den första volymen. Till yttermera visso är min undersökning den enda av dessa tre som befattar sig med verserna.

Trots att Domeij och Peyre grundar sin metodik på Ingos föreskrifter har de i sin semantiska analys i tysthet förbigått författarens kategori *semantiska fel* (se Domeij & Peyre 2007:4). Inte heller nyanserar de kategorierna *tillägg* och *utelämnningar* i explicitgörande respektive implicitgörande kontra faktiska, en åtskillnad som onekligen är relevant. I dessa avseenden kompletterar min semantiska undersökning deras.

En svaghet i Domeij och Peyres studie är det faktum att de semantiska avvikelserna inte graderas. Då deras excerpter är korta innebär detta att de torde löpa risk att få ett i någon mån missvisande resultat. Se avsnitt 3.2.3.1 för ett resonemang kring denna faktors bäring för resultatet i min undersökning.

Kjellins uppsats visar upp en föredömlig stringens. Denna har emellertid lett till att beskrivningen av hennes tillvägagångssätt är knapp och diskussionen av resultaten begränsad. En av följderna härav är att det inte framgår efter vilka kriterier hon genomfört sin excerptering.

Framför allt är dock en grundläggande svaghet i både Kjellin och Domeij och Peyres undersökningar – som i sig torde motivera min uppsats – att författarna inte redovisar sina kvantitativa bedömningar av vilka textställen i översättningarna som avviker från källtexten. Sist i Domeij och Peyres uppsats återfinns en bilaga med de undersökta excerpterna redovisade blankt utan markeringar. Min undersökning, där markeringarna för varje enskilt textställe återfinns i bilagan, har därmed potential att ge en kraftig indikation på bärkraften hos de tidigare uppsatsförfattarnas rön.

Här måste också nämnas att ett ytterligare värde hos min undersökning är att jag synbarligen är den förste uppsatsskribenten inom forskningsfältet som tar hänsyn till tidigare uppsatser i ämnet.

3 Metod och teori

Undersökningen utgörs av en jämförande översättningsanalys med grund i Rune Ingos modell för semantisk analys av översättning (Ingo 1991:254–257, se även 33–34). I den semantiska analysen behandlar jag egennamnen – för vilka jag åter utgår från Ingos beskrivning (Ingo 1991:204–208) – som en separat kategori. För att ge en bredare bild har jag med utgångspunkt hos Ingo (1991:152–158) och Cassirer (2003:236–237) vidare en kategori för stilistiska avvikelser, samt räknar olexikaliserade ord, typografiska fel och språkliga brister. Dessa förutsättningar medför att min undersökning huvudsakligen – potentiellt med undantag för olexikaliserade ord – befattar sig med vad som kan anses vara brister i översättningarna. Bedömningskategorierna beskrivs närmare nedan i detta avsnitt. Konkreta exempel på mina bedömningar återfinns i avsnitt 5.

Kärnan i min undersökning består en kvantitativ undersökning, som redovisas i avsnitt 5.1, men för att illustrera resultatet kommer jag där också att ge utrymme för kvalitativa inslag. De kvalitativa inslagen kommer att utgöras av typiska och/eller utmärkande avvikelser eller markeringar.

Med *avvikelse* avser jag här en skillnad mellan käll- och måltext som räknats med i undersökningens statistik, men som inte ingår i någon av kategorierna *typografiska fel* och *språkliga brister*. Eftersom de senare nästan uteslutande är målspråksorienterade bör markeringar inom kategorierna inte beskrivas som avvikelser från källtexten. När jag omtalar ett textställe som räknats med i den kvantitativa analysen generellt eller som faller inom någon av kategorierna typografiska fel och språkliga brister använder jag det vidare begreppet *markering*. *Genre* använder jag som beteckning på de olika texttyperna från *The Lord of the Rings* som finns företrädda av excerpterna.

3.1 Något om översättningsvetenskap

Översättning i modern mening är baserad på ett strikt formellt ekvivalenskrav (se 3.1.1). Kravet på grundläggande trohet mot förlagan har varit bestämmande för översättningens ideologi under de senaste århundradena och in i nutiden, inte minst i Norden. Som modern språkvetenskaplig forskningsdisciplin uppstod emellertid översättningsteorin först ur den strukturella lingvistikens landvinningar i mitten av 1900-talet (*Nationalencyklopedin* 2000, uppslagsord ”översättning”).

Ingo (1991:20) beskriver hur överföringen av *betydelse* är det viktigaste i den moderna översättningssynen. Ett idiomatiskt målspråk går före absoluta formkrav, men det åligger översättaren att avgöra när formen är så viktig att den måste prioriteras. Den som översätter har emellertid inte på något sätt rätten att negligera utgångstextens formella egenskaper: den moderna översättningssynen innebär endast att man vid normal översättning inte har ett oeftergivligt krav på *bevarad* form att uppfylla; kravet på *likvärdig* form kvarstår dock. En av de svåraste utmaningarna för översättaren är alltså att försöka skapa en likvärdig form utan betydande semantisk förändring. (Ingo 1991:21.)

3.1.1 Ekvivalens

Ett av de mest centrala men även mest undflyende begreppen inom översättningsvetenskapen är *ekvivalens*, som jag ställvis kommer att använda i det följande. *Ekvivalens* syftar vanligen på motsvarighetsförhållanden mellan käll- och måltext, men den form av översättningsmotsvarighet som avses är relativt begränsad. Två helt olika former på två olika språk kan skapa samma kommunikativa funktion: på svenska uttrycker *lägga benen på ryggen* samma handling som *courir ventre à terre* ’springa med magen mot marken’ kommunicerar på franska. I allmänhet är dock ekvivalensfallen syntagmer av frastyp som idiom, kollokationer (standardkombinationer av två eller flera ord), ordvändningar, klyschor, ordspråk och så vidare. (Ingo 1991:182–183.)

3.2 Analysmodell

Nedan följer den analysmodell som jag har använt mig av i undersökningen. De kursiverade benämningarna i modellen står för överkategorier, som alltså i resultatet utgörs av summan av de underställda kategorierna.

- ❖ *Semantik.*
 - *Tillägg.*
 - Semantiska tillägg.
 - Explicitgörande tillägg.
 - *Utelämnningar.*
 - Semantiska utelämnningar.
 - Implicitgörande utelämnningar.
 - Betydelsenyanser och inexaktheter.
 - Semantiska fel.
 - Avvikelser i egennamn.
- ❖ Stilistiska avvikelser.
- ❖ Olexikaliserade ord.
- ❖ Typografiska fel.
- ❖ Språkliga brister.

Nedan följer en närmare beskrivning av bedömningskategorierna.

3.2.1 Semantiska kategorier

Sju av mina elva bedömningskategorier befattar sig med semantiken (betydelseinnehållet). Min avvägning stöder sig här på Ingos (1991:254) riktlinjer för översättningskritik: ”I normala fall är överföringen av betydelseinnehållet översättarens huvuduppgift. [...] Därför finns det alla skäl

att vid bedömningar av översättningar ägna överförelsen av betydelsen den största uppmärksamheten.”

3.2.1.1 Tillägg

Liksom Kjellin (2004) skiljer jag i undersökningen på semantiska tillägg och explicitgörande tillägg samt motsvarande för utelämnningar. Ingo (1991:254–255) menar att tilläggen näst utelämningarna är den lättast observerbara kategorin, eftersom betydelsen uppbärs av de konkreta orden, morfemen, satserna etcetera.

En allmän regel vid bedömningen är att tillägg och utelämnningar normalt har pragmatiska orsaker. Detta innebär alltså att de är nödvändiga till följd av förlagans eller översättningens olika språkliga eller kulturella miljö eller andra utomstående omständigheter. I undersökningen har jag endast räknat tillägg och utelämnningar där det inte har varit möjligt att finna någon skäligen pragmatisk motivering, se vidare 3.2.3.1.

När ett tillägg eller en utelämnning inte nödvändiggörs av de pragmatiska förutsättningarna kan den sorteras in i en av två möjliga kategorier: *semantiska tillägg* och *explicitgörande tillägg*. Jag använder dessa benämningar på kategorierna då de är hävdvunna genom Ingo samt i nästan identisk form begagnas av Kjellin (2004). Dock kan benämningarna vara missvisande, då inte bara *semantiska tillägg* utan också *explicitgörande tillägg* kan låta sig beskrivas som tillägg av semantiskt gods. Skillnaden mellan kategorierna är att *semantiska tillägg* avser tillägg av semantik som inte redan kan anses vara implicit närvarande i källtexten.

3.2.1.1.1 Semantiska tillägg

Avvikelserna inom denna kategori tillskjuter den översatta texten faktiska nya betydelsekomponenter (Ingo 1991:255).

3.2.1.1.2 Explicitgörande tillägg

Här avses avvikelser där översättningen uttrycker i klarspråk, explicit, sådana betydelseelement som i källtexten endast finns med implicit (Ingo 1991:255).

3.2.1.2 Utelämnningar

För bedömningen av utelämnningar gäller enligt Ingos (1991:255) modell motsvarande förutsättningar som för tillägg, se 3.2.1.1. Enligt Ingo bör bedömaren ”beakta att både de semantiska och de implicita fallen av utelämnning i vanliga fall är allvarligare förändringar än tilläggen, eftersom utelämnningar gör texten semantiskt fattigare, vilket kan ha störande effekter på informationsflödet”.

3.2.1.2.1 Semantiska utelämnningar

De semantiska utelämningarna exkluderar väsentliga semantiska komponenter från källtexten (Ingo 1991:255).

3.2.1.2.2 Implicitgörande utelämnningar

Avvikelserna låter här ”sådana betydelseelement som i förlagan finns klart uttalade framgå som självklarheter enbart av satsmanhanget” (Ingo 1991:255).

3.2.1.3 Betydelsenyanser och inexaktheter

Ingo (1991:256) påpekar att det inte är ändamålsenligt för en undersökning att försöka kartlägga alla skillnader i betydelsenyanser mellan käll- och måltext. Min undersökning uppmärksammar i stället enbart ”sådana nyansskillnader och inexaktheter som kunde vara ägnade att förvränga informationen, vilseleda läsarna eller ge upphov till missuppfattningar och felaktiga associationer”, även om ”flertalet komponenter hos översättningsmotsvarigheten, trots en del skillnader, [där] är gemensamma med komponenterna i källspråkets uttryck” (Ingo 1991:256–

257). Detta innebär emellertid inte att översättaren med viss sannolikhet måste ha försökt duperas läsaren för att en avvikelse ska kunna räknas hit: Ingo ger översättningen *bits and pieces* 'skräp' → *sopor* i en påskrift på hotellfrukostbordens avfallskorgar som ett lämpligt exempel för kategorin. Här har översättaren vid ett mångtydigt begrepp i källtexten betonat en opasslig betydelsenäns. Ett annat vanligt fall är när översättaren använder en alltför mångtydig motsvarighet till källtextens uttrycksform eller ett oprecist överbegrepp.

Domeij och Peyre (2007) sorterar *betydelsenäns* och *inexaktheter* som två olika kategorier, men Ingo beskriver ingen tydlig åtskillnad mellan dem, utöver vad det är möjligt att utläsa av själva benämningarna, och avhandlar dem under gemensam rubrik. Liksom Kjellin (2004) behandlar jag därför *betydelsenäns* och *inexaktheter* som en kategori.

3.2.1.4 Semantiska fel

När en avvikelse inordnas som ett *semantiskt fel* är de gemensamma komponenterna mellan källspråkets och målspråkets uttryck få eller saknas helt. När de är av allvarligt slag påverkar dessa fel läsarens möjligheter att följa intrigens förlopp. Oftast förblir dock texten begriplig, bland annat eftersom läsaren sällan observerar fel och inkonsekvenser där det krävs att man håller långa textavsnitt i minnet. Vanliga fall av semantiska fel är misstag och inkonsekvenser. (Ingo 1991:257.) Det kan vara värt att understryka att avvikelserna inom denna kategori inte nödvändigtvis måste vara de allvarligaste.

3.2.1.5 Avvikelser i egennamn

I Rune Ingos modell för semantisk översättningsanalys (Ingo 1991:254–257) räknas inte egennamn i en särskild kategori. Jag har emellertid liksom Domeij och Peyre (2007) valt att behandla dem så, eftersom namnen utgör en viktig stöttepelare i Tolkiens verk. Kategorin omfattar även Tolkienspecifika artbeteckningar. I sammanhanget bör nämnas att fördelningen av avvikelser mellan de olika excerpterna för denna kategori givetvis är starkt beroende av hur många namn som respektive excerpt omfattar. Av den anledningen jämför jag inte det kvantitativa utslaget av kategorin mellan de olika excerpterna.

Vid de tillfällen då ett egennamn förekommer flera gånger i en excerpt har jag räknat varje förekomst som en ny avvikelse, på samma sätt som jag markerar en konsekvent felöversättning av ett ord i källtexten som en semantisk avvikelse vid samtliga förekomster. I namnens fall avspeglar förfarandet att en bristande översättning av ett namn med många förekomster får större konsekvenser för texten som helhet än om namnets förekomster hade varit fåtaliga. Jag markerar också, med utgångspunkt i min tidigare undersökning av översättningarnas namngalleri (Dahlander 2006), namn som översättaren behandlat inkonsekvent. Ett exempel på detta är Ohlmarks *Gaffer* → '*gubbtjyven*', som på andra ställen i *Härskarringen* blivit *Gubbtjyven*, "*Gubbtjyven*", *Gubbtjuven*, *gubben*, *gammelfar*, *gamle 'tjyvgubben'*, '*tjyvgubben*' och *gubben Ham* (räknas även Tolkiens gemena *gaffer* in tillkommer översättningarna *farsgubben* och *gamla Gubbtjyven*). Namn där en inkonsekvent översättning förekommer men där textställets alternativ är det tydligt prefererade och avvikelserna är mycket fåtaliga markerar jag inte. Ett exempel på ett sådant fall är Ohlmarks *Bywater* → *Sjöstorp*, vilket vid en av de mångtaliga förekomsterna blivit *Sjötorp*. Om den senare formen förekommit i mina excerpter hade jag markerat den som en avvikelse, men det normala *Sjöstorp* har jag alltså inte låtit ge utslag.

3.2.2 Övriga kategorier

Nedan följer de bedömningskategorier som inte omfattas av den semantiska delen av min undersökning.

3.2.2.1 Stilistiska avvikelser

Min bedömning av stilistiska avvikelser har jag grundat på Ingos (1991:152–158) riktlinjer för stilanalys samt i andra hand på Peter Cassirers mall för stilanalys i *Stil, stilistik & stilanalys* (Cassirer 2003:236–237). Stilnivån har varit en central parameter i mina bedömningar.

Ingo (1991:152) slår fast att ”[d]et är varje översättares skyldighet att på ett konsekvent sätt ta hänsyn till stilen i en text”. Bedömningen av stilen måste dock nödvändigtvis medföra ett större mått av subjektivitet än exempelvis semantiken. En markering inom denna kategori har i grunden kunnat motiveras av att jag upplevt att inslaget i sammanhanget fungerar påtagligt illa, till exempel av rytmiska skäl eller för att det inte möjliggör en naturlig intonation som bevarar källtextens anslag därvidlag. Vanligen har mina markeringar emellertid fastare formell förankring. Ett exempel är fall där översättningen saknar motsvarigheter till tydliga stilmarkörer i källtexten, såsom det dialektala *agin* ’intill’ i excerpt 1, där Andersson inte har hittat något talspråkligt motstycke på någon nivå, varken på det aktuella textstället eller i de omgivande meningarna. På motsvarande sätt betraktas stilistiskt radikala ordval i översättningarna, såsom Ohlmarks *snusk* i excerpt 4. Starkt avvikande interpunktion, när det får betraktas som troligast att denna har uppkommit vid översättandet och inte i redigeringen på förlaget och den samtidigt inte innebär en betydande semantisk avvikelse, faller också inom denna kategori.

3.2.2.2 Olexikaliserade ord

I denna kategori markeras ordval i översättningarna som saknas i *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (2006) eller *Svenska Akademiens ordbok* (2007). För SAOL har jag använt den trettonde upplagan från 2006, som alltså är samtida med Andersson. SAOB ger dock täckning för äldre epoker, ofta fram till och med den tid omkring 1960 då Ohlmarks arbetade med *Härskarringen*. Jag har bedömt att detta i rimlig mån jämnar ut den förfördelning av *Härskarringen* som det första verket skulle kunna medföra. I de fall där SAOB inte nått fram till uppslagsordet – i skrivande stund räcker ordboken till och med *trivsel* – har jag i stället använt sökmotorn Google och krävt minst tre relevanta träffar.

I jämförelse med de övriga kategorierna torde denna vara av marginellare intresse för mitt syfte. Kategorin har dock potential att ge relevanta indikationer. Eftersom den bara omfattar sådana av måltexternas olexikaliserade ord som saknar en olexikaliserad motsvarighet i källtexten kan resultatet ge en indikation på översättarens förhållningssätt till förlagan. Min uppfattning har tidigare varit att Ohlmarks har en tendens att konstruera egna ord eller använda sådana med mycket marginell spridning, medan Andersson är försiktig med detta. Kategorin omfattar inte egennamn eller andra ord som står som motsvarighet till ord i källtexten konstruerade av Tolkien.

3.2.2.3 Typografiska fel

Kriteriet för denna kategori är att markeringarna ska utgöras av normavvikelser som sannolikt uppstått i fasen då förlaget bearbetade översättningens manuskript. Alltså torde översättaren i dessa fall inte ha gett upphov till det markerade. Markeringarna omfattar bland annat inkonsekvent typografering av citat och vissa felstavningar. Allt det markerade torde här röra sig om misstag. Liksom *språkliga brister* nedan är kategorin nästan uteslutande målspråkorienterad.

3.2.2.4 Språkliga brister

Med undantag för *typografiska fel* orienterar sig de ovanstående kategorierna mot källtexten, och mäter alltså inte vilken kvalitet prosan har i exempelvis sitt sätt att idiomatiskt ansluta till målspråket. För att väga upp detta, och alltså få en klarare bild av översättningarnas pragmatiskt anknutna kvaliteter (se 3.2.3.1), har jag också kontrollerat *språkliga brister* i översättningarna. Dessa markeringar räknas inte som avvikelser från källtexten, eftersom kategorin orienterar sig mot målspråket. Som språkliga brister har jag bland annat räknat påtagligt oidiomatiska formuleringar, anglicismer, formella normavvikelser såsom oväntat tempusskifte, klumpiga upprepningar och dylikt. Ett exempel är Ohlmarks *the mists lifted* → *dimman lyfte*, i stället för det idiomatiska *dimman*

lättade, från excerpt 4. I likhet med *stilistiska avvikelser* har en markering inom denna kategori i grunden kunnat motiveras av att jag upplevt att inslaget i sammanhanget fungerar påtagligt illa, till exempel av rytmiska skäl eller för att det inte möjliggör en naturlig intonation.

Liksom i de övriga kategorierna, med undantag för *olexikaliserade ord*, är skalan för *språkliga brister* glidande. Analysen leder ofta till bedömningsfrågor, varför jag har valt att lägga ribban relativt lågt i detta fall och endast ta med särskilt utmärkande textställen. Detta innebär emellertid inte att jag har kunnat undvika inslag av bedömning, men i mesta möjliga mån har jag stött mig på befintliga språknormerande föreskrifter såsom *Svenska skrivregler* (2000), eller i andra hand stickprov i språkbruket med hjälp av bland annat sökmotorn *Google* (2007).

3.2.3 Andra hänsynstaganden

Nedanstående faktorer utgör ytterligare förutsättningar för mina bedömningskategorier men förekommer inte som egna kategorier i undersökningen.

3.2.3.1 Pragmatik

Ingo (1991:185) framhåller att en översättare samtidigt måste tänka på *formella*, *semantiska* och *pragmatiska* förhållanden. De formella och semantiska dimensionerna har egna bedömningskategorier i undersökningen. De pragmatiska har jag emellertid behandlat som en överkategori, som är aktuell i bedömningen av samtliga andra kategorier utom *olexikaliserade ord*.

Som Ingo (1991:258) förklarar måste översättaren ta hänsyn till bland annat kollokationer, idiom, fraseologismer, metaforer, interpunktionsregler, textsortskonventioner och bruksnormer. Dessa är alla knutna till pragmatikens område. Det pragmatiska perspektivet omfattar även att undersöka funktion (har översättaren gett semantiken företräde där det hade varit bättre att koncentrera sig på formen?) samt att jämföra helheten med källtexten ur ett funktionellt perspektiv. Ingo (1991:169) framhåller också att pragmatiska förändringar vid översättning automatiskt leder till formella och semantiska förändringar.

De pragmatiska aspekterna blir särskilt vägande i fall där läsarnas förutsättningar skiljer sig kraftigt åt mellan käll- och måltexten (Ingo 1991:257). Som Herlin (2004:11) påpekar är detta emellertid inte fallet med Tolkien:

Om man ser på den kultur som möter läsaren i Tolkiens värld, kan den ur ett svenskt perspektiv inte sägas innehålla kulturella element som saknar motsvarighet i svenska språket. Detta kan härledas till det faktum att världen och kulturen i boken inte är en direkt spegling av en verklig värld, den är en konstruktion. [...] Den här fantasiprodukten [...] har hämtat många kulturspecifika element och egenskaper från ett äldre feodalt bondesamhälle, något som ur ett historiskt perspektiv sett ganska liknande ut i hela norra Europa. De myter som författaren använder sig av och språket han använder för att förmedla detta är rotat lika mycket i fornnordisk kultur som i fornengelsk. Förvisso finns det företeelser som kan sägas vara en spegling av kultur och påstådda egenskaper som traditionellt har tillskrivits britter, men dessa är i sig inget som en svensk läsare kognitivt inte kan ta till sig.

Vid en räkning av antalet avvikelser, som i denna undersökning, finns det en risk för att förbigå en grundförutsättning för översättande: att den bästa lösningen många gånger står att finna högre upp i språkstrukturen, exempelvis genom en idiomatisk fras bestående av enskilda ord som var för sig bär på helt andra betydelser än de i källtexten. Utmaningen vid bedömningen är att inte bara summera de enskilda orden med sina semantiska fält utan också se till de grammatiska satserna och de grafiska meningarna som helheter. Vid en översättning av direkt anföring handlar det till exempel inte bara om att bevara källtextens semantik i största möjliga utsträckning utan också om att hitta ett naturligt sätt att uttrycka sig på svenska i talarens situation. Som en följd av sådana pragmatiska hänsynstaganden syns bland annat i excerpterna (se bilaga 1) fall där enskilda ord från källtexten saknar motsvarighet i översättningarna utan att förhållandet har bedömts som en avvikelse.

3.2.3.1 Problematisering

Det bör påpekas att tungt vägande markeringar inom en kategori med Ingos och min modell inte åtskiljs från lättare. I excerpt 1 finns exempelvis ingen åtskillnad mellan Ohlmarks tillägg ”, ja, ska vi säga så ... [...]!” och det mindre inskottet av ”behöva” som han har gör strax ovan. Detta innebär att resultatet riskerar att bli mindre rättvisande i fall där en kategori bara har ett fåtal markeringar. Kjellin (2004) och Domeij och Peyre (2007) har emellertid inte heller graderat avvikelserna, och Ingo omfattar inte något sådant bedömningsmoment i sin modell. Det kan också vara problematiskt att finna kriterier för hur vikten av en avvikelse ska graderas. Man kan i stället framhålla att kategorierna i sig antyder olika viktförhållanden: en *semantisk utelämnning* torde exempelvis vara allvarligare än en *implicitgörande utelämnning*. En fullständig redovisning av mina markeringar finns i bilaga 1.

I sammanhanget bör understrykas att det inte enbart är kategorin *semantiska fel* som innebär ett ”fel” i översättningen, åtminstone inte om man med detta avser den allmänspråkliga innebörden ’betydande avvikelse från källtexten’. Flera andra kategorier kan också innebära ”fel”, i enskilda fall allvarligare än många semantiska fel. I några av de övriga kategorierna, kanske framför allt *semantiska tillägg* och *semantiska utelämnningar*, innebär rent av en avvikelse regelmässigt ett slags ”fel”.

Vid bedömningen av vad som ska räknas som en avvikelse får man anta att Ohlmarks har missgynnats av det faktum att undersökningen utförts av en individ år 2007, som lever i en språklig omgivning närstående Andersson–Olssons år 2003–05, då *Ringarnas herre* översattes, och som är mer fjärrad från Ohlmarks’ omkring 1960. För att kompensera för detta, och framför allt för att den tangerar tiden då Tolkien skrev *The Lord of the Rings*, har jag använt mig av Wenströms engelsk–svenska ordbok i omarbetad version från 1941 (Wenström 1965) som primär referens vid mina bedömningar.

Ett grundläggande problem vid bedömningen, som hänför sig till det faktum att det bakom hart när alla kategorier döljer sig en glidande skala, är att det – som Kjellin (2004:5) påpekar – i vissa fall är svårt att bedöma om skillnaden mellan förlaga och översättning är av sådan betydelse att den bör upptas i statistiken, eller om man riskerar att bli för detaljerad. Vid mina bedömningar har jag, som omnämnt ovan (se 3.2.3.1), tagit pragmatisk hänsyn, men detta innebär inte att alla textställen i översättningarna där det teoretiskt har varit möjligt att hitta en pragmatisk motivering har släppts utan markering: översättarens lösning måste också vara bra.⁵

Ingen översättning skulle naturligtvis helt undslippa anmärkningar. Detta skulle kräva att översättaren hade fullkomlig kännedom och båda inblandade språk och kulturer – inklusive heltäckande kunskap om bedömaren. Som Kjellin (2004:5) framhåller: ”Det ligger i sakens natur att en bedömning i vissa fall blir subjektiv, men eftersom samma principer följts vid granskning av bägge översättningarna så torde det vara av marginell betydelse för det redovisade resultatet.”

4 Excerpteringen

Materialet till min undersökning består i grunden av stickprov ur översättningarna, så kallade excerpter. Vid ett mindre antal tillfällen i mina diskussioner har översättningarnas övriga text, som jag har relativt god kännedom om, fått agera referensmaterial. Detta har syftet att bredda bilden och illustrera tendenser i materialet. Textställen utanför excerpterna aktualiseras också i undersökningens hänvisningar till den tidigare forskningen.

Vid valet av excerpter tog jag endast hänsyn till källtexten och undvek helt att kontrollera översättningarnas utförande. Jag undvek passager som jag bedömde vara särskilt svåröversatta, där översättarna kan tänkas ha begått ovanligt många och stora misstag, men jag undvek även särskilt lättöversatta textställen där detaljerna är få. Det enda undantaget från denna princip är

⁵ I vissa sammanhang finns givetvis mångtaliga rimliga lösningar: ofta får ett ansevärt antal olika översättningsalternativ betraktas som likvärdiga.

repliken från gubben *Gamgee* i excerpt 2, som jag medvetet valde att omfatta på grund av att den medför en hastig växling i stilnivån vilken tänkbarligen innebär en svårighet för översättare. Den stora spännvidden mellan stilarna är en av Tolkiens styrkor och ställer höga krav på översättaren (Dahlander 2007).

När jag valde excerpterna undvek jag att välja passager där jag redan på förhand hade någon vetenskap om hur översättarna i detalj utfört sitt arbete. Här innehåller dock materialet ett undantag. Detta återfinns i excerpt 1, vilken jag delvis valt för att passagen också ingår i en översättningsanalys av tal med låg stilnivå i *Ringarnas herre* som jag tidigare publicerat (Dahlander 2007). På grund av den studien, *Hedersbobbiter i utländska områden*, hade jag den mindre lyckade översättningen *Small wonder that trouble came of it, I say* → *Det kan bara leda till elände* från den nyare översättningen i minne. Eftersom mitt material torde vara av tillräcklig omfattning för att i tillfredsställande mån jämnar ut den mindre ojämnheter som detta orsakar har jag ändå valt att inte undvika detta textställe i min analys.

Den ledande principen vid valet av mina excerpter har varit att de tillsammans ska vara representativa för *The Lord of the Rings* som helhet. Jag har därför, som omtalat under 2.3, tagit hänsyn till två parametrar vid urvalet: dels att excerpterna tillsammans ska täcka de huvudsakliga stilnivåer och textgenrer som förekommer i verket, dels att de ska vara jämnt fördelade över verket. Dessa båda parametrar ansluter jag sedermera till i mina slutsatser.

Stilnivåerna och textgenrererna kommer jag här helt enkelt att benämna som *genrer*. I excerpteringen har jag valt följande sådana: *tal i lägre stilart*, *tal i högre stilart*, *vers*, *miljöbeskrivning*, *intensiv händelseskildring* och *krönika*. Som omtalat ovan var Tolkien en mångfacetterad författare med stor stilistisk räckvidd. Han skrev ömsom världsledande forskning inom sitt område, ömsom bästsäljande barnböcker. Genom excerpternas ursprung i olika genrer ger mina resultat en antydning om hur översättarna har klarat av Tolkiens olika stilistiska sammanhang, inklusive lyrik.

För att excerpterna ska vara fördelade skäligen jämnt över verket har jag undviktt att välja flera excerpter ur samma bok.⁶ I excerpterna finns alla delar utom bok sex representerade. Eftersom jag också omfattar en excerpt från appendixen innebär detta att mitt material innehåller två excerpter från var och en av volymerna *The Fellowship of the Ring*, *The Two Towers* och *The Return of the King*. Denna jämna fördelning av excerpterna medför att mitt resultat har potential att ge indikationer på hur översättarna och deras metoder utvecklats under arbetet med verket. Sådana indikationer måste dock i någon mån anses grumlade av den stilistiska parametern: att en översättare med fallenhet för krönikor hanterar excerpt 6 bättre än övriga behöver inte betyda att denne utvecklats under sitt arbete. Omvänt är det givetvis också möjligt att den genreinriktade dimensionen grumlats av att excerpterna är jämnt fördelade över verket. En studie av textställen som översättarna får förmodas ha hanterat under samma arbetsfas skulle förmodligen säga mer om deras förmåga att hantera stilarna, men å andra sidan mindre om hur stilhanteringen lyckats i det översatta verket som helhet.

Andersson hade under arbetet inte läst längre fram i verket än det som han översatte (Andersson, E. 2007:54). Tolkiens omdöme om Ohlmarks tyder på att förhållandet var detsamma för denne: "It seems to me fairly evident that Dr. O. has stumbled along dealing with things as he came to them [...]". (Carpenter 1995:263 [brev nummer 204].) Martin Andersson (2003a) har kommit fram till samma uppfattning genom att studera namngalleriet och menar att "Ohlmarks troligen inte gjorde sig besväret att läsa igenom hela trilogin innan han började översätta". Ohlmarks (1978:6) egen beskrivning i *Tolkiens arv* klargör inte förhållandet, men ger vid handen att översättarens bearbetningsfas, efter en inledande slätöversättning, var omfattande.

⁶ Med *bok* avses här de större avdelningar inom *The Lord of the Rings* för vilka författaren valt denna benämning. Begreppet avser alltså inte de separata volymerna. Jfr användningen av ordet i bland annat *Bibeln*.

4.1 Motivering av de enskilda excerpterna

Jag ska här ge en kortfattad beskrivning av de olika excerpterna och motiven till varför de har valts.

Excerpt 1 innehåller tal i lägre stilart och är hämtad från början av kapitel ett i den första boken. Detta skulle kunna göra den till ett särskilt intressant studieobjekt, då vi här får en skymt av översättarna i början av sina värv. Det kan också noteras att de, om de som antagits ovan översatte verket i ordningsföljd efter framställningen utan att ha läst mycket längre, närmade sig det talspråkliga utbrottet i början av det första kapitlet med den torra tonen från den föregående prologen bakom sig.⁷ Att anpassa prosan efter den snabba stilsvängningen kan ha inneburit en svårighet (jfr Dahlander 2007). Att undersökningen omfattar en excerpt från inledningen av ett kapitel är måhända inte heller irrelevant: Domeij och Peyre (2007:7) har i sitt val av excerpter tillämpat en restriktion att ”en excerpt skulle ha en annan position i sitt kapitel än de två övriga”, och har därför ett material med två excerpter från inledningar av olika kapitel och en från avslutningen av ett annat. I mitt fall kan det således också vara av värde att framhålla att excerpt 5 kommer från avslutningen av ett kapitel.

Excerpt 2 innehåller tal i högre stilart. Denna genre förekommer i många av verkets miljöer, men kanske allra utförligast i det långa kapitlet ”The Council of Elrond”, varifrån excerpten är hämtad. En annan motivering till att välja excerpten är att den innehåller flera olika talare, vars språk Tolkien i det aktuella kapitlet åtskiljer på ett sofistikerat sätt (se t.ex. Shippey 2001:68–77), samt att den, som påpekats under ”4 Excerpteringen” ovan, innehåller en plötslig växling i stilnivå.

Excerpt 3 är hämtad från den tredje boken. Denna excerpt utgörs av ett stycke vers och medför därför särskilda förutsättningar. I *Ringarnas herre* hanterades nämligen inte prosan och verserna av samma översättare, som i *Härskarringen*, utan lyriken tolkades av Lotta Olsson. I bedömningen av lyriköversättningen har jag, med stöd hos Ingo (1991:38–47), tillåtit viss semantisk frihet och accepterat lösningar högre upp i språkstrukturen och semantiska konstituenters vars fält överlappar till mindre grad med källspråkets (ett exempel på ett gränsfall där jag emellertid valt att fälla är Olssons *loud* → *tydligt*). I stället har jag flyttat över en del av fokuset till formen (motiverad av exempelvis Ingo 1991:55). Ett problem i sammanhanget är att versöversättning till sin natur skiljer sig så mycket från prosaöversättning att excerpten ur *Härskarringen* inte kan antas vara talande, ställd bredvid de övriga excerpterna, för hur Åke Ohlmarks förhöll sig till källtexten vid den här tiden under sitt översättningsarbete. Eftersom det i *Ringarnas herre* rör sig om två olika översättare kan man där inte göra några referenser till tidsparametern gällande denna excerpt. Här får vi alltså näppeligen någon antydning för om översättningen av den aktuella boken på något sätt skiljer sig från de övriga.

Excerpt 4, som är hämtad från den fjärde boken, får företräda de mångtaliga miljöbeskrivningarna i verket. Delar av den första halvan av det stycke jag har valt framhålls av Hägg (2000:719) som en ”typisk miljöbild” ur *The Lord of the Rings*.

Excerpt 5 är hämtad från slutet av det sista kapitlet i den femte boken. Denna får företräda de mer intensiva och händelserika delarna av verket. Här finns mycket rörelse som ska beskrivas och handlingen rör sig på ett fysiskt plan. I sammanhanget kan nämnas att excerpten avviker genom att vara den enda i min undersökning som inte börjar vid ett nytt stycke. I stället inleds utdraget med den andra meningen i stycket. Anledningen till detta är att den första meningen – ”[t]hen even as he thought these things the first assault crashed into them” – bildar en övergång från det föregående, där hobbiten Pippin stått i fokus. Jag har valt att utelämna meningen eftersom Pippin annars inte förekommer i excerpten. I sammanhanget kan också nämnas att excerpt 4 och 6 av avgränsningsskäl slutar före källtextens stycke.

⁷ Här är dock att notera att Ohlmarks (1978:6) säger sig ha läst början av berättelsen, omfattande denna del, innan han började översätta. Andersson (2007:5) hade på liknande sätt enligt egen utsago läst de första 100 sidorna i verket vid ett tidigare tillfälle, men detta tycks ha varit i Ohlmarks översättning.

Excerpt 6 är hämtad från ”Appendix A” i *The Lord of the Rings*. I *Ringarnas herre* återfinns appendixen liksom i källtexten direkt efter verkets sista kapitel, men i *Härskarringen* saknas de. I den första utgåvan av denna fanns översättningar av ”Here Follows a Part of The Tale of Aragorn and Arwen” och ”Appendix D” med, men den fullständigare, om än fortfarande något förkortade, översättningen av appendixen utkom inte förrän 1971 i pocketvolymen *Ringens värld* (Ohlmarks 1971). Alltså gavs appendixen här ut separat, och det är osäkert om Åke Ohlmarks översatte mer än de två avsnitt som omfattades i den första utgåvan vid samma tid som *Härskarringen*. Eftersom materialet i min excerpt i översättning av Ohlmarks endast föreligger i *Ringens värld* har detta förstas bäring för min analys gentemot tidsparametern. Den aktuella genren präglar emellertid appendixen till *The Lord of the Rings* och förekommer också i själva berättelsen (se t.ex. LR 4 V:117⁸ ff.). Det bör också nämnas att genren är ett tongivande inslag i *The Silmarillion* (Tolkien 1999) och mycket i övrigt som Tolkien skrivit till sitt legendarium.

4.2 Skillnader mellan upplagor

The Lord of the Rings utkom första gången 1954–55, men till 1965 gjorde Tolkien en utförlig revidering av verket, som utöver mångtaliga förändringar av detaljerna i huvudtexten bland annat omfattade ett nytt förord, ett nytt avsnitt i prologen och omfattade ändringar i appendixen (se t.ex. Hammond & Scull 2005 *passim*). Anderssons översättning är gjord utifrån den andra upplagan medan Ohlmarks använde den första – även för sin översättning av appendixen, som utkom 1971.

Ett led i min hantering av materialet har således varit att jämföra excerpternas utseende mellan olika upplagor.⁹ I ett fall – det tillagda *for many years* i excerpt 6 – finns en förändring mellan upplagorna, vilket jag markerar med en fotnot i bilagan. Ohlmarks översättning markeras inte som en avvikelse från källtexten på denna punkt – trots att han hade möjlighet att ta hänsyn till förändringen mellan upplagorna – eftersom det i första hand är hur själva översättandet utförts som jag undersöker.

Härskarringen har sedan den första tryckningen 1959–61 kommit i ett antal utgåvor, ibland med rättningar av ett antal tryckfel. Ett sådant fall finns i excerpt 4, där *Boromoir* – i en utgåva där Ohlmarks delvis omarbetat verserna – korrigerats till *Boromir*. Jag har emellertid inte tagit någon hänsyn till detta, dels eftersom den ursprungliga versionen av texten, som har tryckfelet, har funnits kvar i tryck ända tills översättningen lämnade handeln till förmån för *Ringarnas herre*, och dels eftersom det i den första utgåvan av *Ringarnas herre* finns mångtaliga felaktigheter som rapporterats till förlaget och väntas vara korrigerade i den andra tryckningen, men som trots det skulle ha hanterats som avvikelser om de förekommit i mitt material.

5 Summering och slutsatser

5.1 Summering

Nedanstående tabell förevisar summeringen av mina resultat. I den tredje resultatkolonnen återfinns Domeij och Peyres (2007) statistik och i den fjärde Kjellins (2004). Beteckningen *Rb* avser här *Ringens brödraskap*, medan *Sor* står för *Sagan om ringen*, och detta handlar alltså om den första volymen i respektive översättning, varifrån Domeij och Peyre samt Kjellin hämtat materialet till sina undersökningar. Raden *Avvikelser kontra Tolkiens ordantal* visar antalet avvikelser i måltexterna ställt mot antalet ord i källtexten, vilket är av särskild vikt vid en jämförelse med resultatet i de övriga undersökningarna, som har en annan omfattning av sitt material. För mina

⁸ Eftersom *The Lord of the Rings* har utgivits i många olika utgåvor hänvisar jag strukturellt till verket enligt Ardasystemet (se <http://www.forodrim.org/arda/arda_ref.html>). Hänvisningarna avser verk, bok, kapitel och stycke.

⁹ Då jag inte har haft tillgång till första upplagan av *The Lord of the Rings* har kontrollen mot den första upplagan utförts av Beregond, Anders Stenström.

resultat bör understrykas att statistiken för *Ringarnas herre* innehåller både den för Andersson och den för Olsson. Kjellin (Kjellin 2008) och Domeij och Peyre har enbart granskat material av Andersson. Resultaten för excerpterna en och en återfinns i bilaga 2.

	<i>Ringarnas herre</i>	<i>Härskarringen</i>	Domeij-Peyre <i>Rb/Sor</i>	Kjellin <i>Rb/Sor</i>
Antal ord [Tolkiens ordantal]	902 [963] (- 6,3 %)	986 [963] (+ 2,4 %)	239/257 [265]	10185/10956 [11175]
Semantiska tillägg	0	20	–	5/141
Explicitgörande tillägg	0	24	–	15/117
Tillägg sammanlagt	0	44	3/22	20/258
Semantiska utelämnningar	6	5	–	32/73
Implicitgörande utelämnningar	5	7	–	87/74
Utelämnningar sammanlagt	11	12	4/5	119/147
Betydelsenysanser och inexaktheter	17	30	14/31	30/101
Semantiska fel	7	15	–	9/52
Avvikelse i egennamn	4	27	3/4	–
Semantiska avvikelser sammanlagt	39	127	24/62	178/558
Stilistiska avvikelser	8	20	–	–
Olexikaliserade ord	1	4	–	–
Avvikelser sammanlagt	48	151	–	–
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	5 %	15,7 %	9,1 %/23,4 %	1,6 %/5 %
Typografiska fel	0	5	–	–
Språkliga brister	4	19	–	–
Markeringar sammanlagt	52	175	–	–

Resultatet visar att *Härskarringen* inom föreliggande bedömningskategorier står avsevärt längre ifrån källtexten än *Ringarnas herre* i det undersökta materialet. Störst är skillnaden mellan översättningarna inom den semantiska kategorin för tillägg, där Ohlmarks i det undersökta materialet gjort 44 tillägg till texten och Andersson–Olsson inte något. Inom *betydelsenysanser och inexaktheter* är Ohlmarks ökning gentemot Andersson–Olsson 76 procent, men i övrigt övergår han genomgående det dubbla av *Ringarnas herres* resultat, med ett markant undantag – *utelämnningar*. Här är i stället resultatet nästan jämnt, med bara en knapp övervikt för Ohlmarks. Inom *semantiska utelämnningar* är det rent av Andersson–Olsson som har övervikten. Detta är den semantiska kategori där Ohlmarks har avgjort minst antal avvikelser. Den enskilda kategori där båda översättningarna har fått flest markeringar är *betydelsenysanser och inexaktheter*.

I ordantal är Ohlmarks den som ligger närmast Tolkien, med sitt överskott på 2,4 procent, ställt bredvid Andersson–Olssons underskott på 6,3 procent. Här bör dock noteras att ett underskott i antal ord gentemot källtexten är ett brukligt resultat vid översättning från engelska till svenska (Kjellin 2004:5). Holmberg (2001) menar i sin diskussion av *Härskarringen* och *The Lord of the Rings* att en minskning på omkring 15 procent är det normala i fall som detta: ”Den första volymen är på båda språken knappa 1 200 000 nedslag; det skulle normalt på engelska motsvara cirka 235 000 ord och på svenska cirka 200 000, eftersom svenskan i genomsnitt har något längre ord.” Så stor är inte skillnaden mellan Andersson–Olsson och Tolkien i mitt material, även om den i Kjellins drygt tio gånger mer omfattande dito överstiger 9 procent. I både Kjellins och Domeij och Peyres material har översättarna använt färre ord gentemot Tolkiens antal än i mitt, vilket skulle kunna tyda på att mina excerpter varit mer krävande för översättarna. En gissning är att de renodlade genrerna burit på förutsättningar som försvårat översättarnas möjligheter att åstadkomma en ekvivalent måltext utan att vara mångordigare än normalt. Det kan förmärkas att Ohlmarks till skillnad från hos mig underskrider Tolkiens ordantal något i Kjellins och Domeij och Peyres material.

När de semantiska avvikelserna i mitt material summeras innebär Ohlmarks avvikelser en ökning från Andersson–Olssons med 225,6 procent. Detta stämmer i hög grad överens med Kjellins resultat, där ökningen är på 213,5 procent. Domeij och Peyre, som inte mäter *semantiska*

fel, når resultatet 158,3 procent. Den siffra som presenteras av Domeij och Peyre – vilka utgår från det minst omfattande materialet – åtskiljer sig alltså något, om än inte dramatiskt, från övriga. I sammanhanget kan nämnas att Kjellin med god marginal är den som finner minst antal avvikelser från källtexten, medan Domeij och Peyre finner flest och den förefintliga undersökningen hamnar omkring snittresultatet av de båda övriga. Detta korresponderar i viss mån med materialets omfattning, som hos Kjellin är störst och hos Domeij och Peyre minst. Att resultatet av de tre undersökningarna trots detta uppvisar tydliga gemensamma tendenser och inte dramatiskt skiljer sig åt på någon punkt – även om en märkbar skillnad finns i *avvikelser i egennamn*, se vidare 5.2 för detta – styrker bärkraften hos alla tre. Kjellins (2004:12) sammanfattning av resultatet för prosan, ”[i] de textavsnitt som granskats har Ohlmarks sammanlagt tre gånger så många semantiska skillnader som Andersson”, är tillämplig även för mig.

De olexikaliserade orden, en mindre post, var i mitt material för Andersson *frögrodd* – ett ord som har åtskilliga belägg på Internet men saknas i de använda ordlistorna – och för Ohlmarks *dödmansgäst*, *vidundersband*, *stinkpöl* och *rödgödsjörn*. Tre av Ohlmarks ord återfinns här i excerpt 5.

Inom *stilistiska avvikelser* har Ohlmarks mer än dubbelt så många markeringar som Andersson–Olsson. Detta diskuteras utförligare under 5.1.1, 5.1.2 och 5.2.

På min tidsparameter uppvisar Anderssons excerpter, räknade i den ordning de uppträder i verket, en avvikelseprocent kontra Tolkiens ordantal på 6,2, 3,2, 6,2, 4,9 och 1,2. Här syns en viss nedgång i *Konungens återkomst*, den sista volymen i översättningen. Ohlmarks motsvarande siffror fördelar sig mycket ojämnt mellan genrerna, men antyder ingen förändring mellan den första och den sista volymen.

Inom de genrer jag har undersökt ansluter Andersson mycket nära till källtexten i *krönika*. Friast förhåller han sig i *tal i lägre stilart* och *miljöbeskrivning*. Den enda genre där Ohlmarks – med en tiondels procentenhet – underskrider avvikelseprocenten i Anderssons friaste genrer är *krönika*. Lotta Olsson avviker dock i sin versöversättning nästan dubbelt så ofta som Andersson i dennes friaste genrer. Versen är den enda genre där Ohlmarks närmar sig *Ringarnas herres* lägre avvikelseantal: skillnaden är där bara 10,4 mot 12,2 procent. Samtidigt är *krönika* och *tal i högre stilart* de enda genrer där Ohlmarks placerar sig närmare källtexten än i versen. Längst från källtexten befinner sig Ohlmarks inom *tal i lägre stilart*, med 24,4 procent, följt av *intensiv händelseskildring* med 22,7 procent och *miljöbeskrivning* med 22,1 procent. Den genre där Ohlmarks avvikelseantal ökar mest från Anderssons är *krönika*: 400 procent. Här är emellertid båda översättarnas avvikelseantal litet. Den genre där ökningen är näst störst, 362,5 procent, är *intensiv händelseskildring*.

Typografiska fel och *språkliga brister* – de kategorier som inte omfattas av mitt avvikelsebegrepp – syftar till att mäta utgivningens och språkets kvalitet, och betraktar således böckerna som frikopplade litterära verk. Här är skillnaderna mellan Andersson–Olsson och Ohlmarks större än inom avvikelserna. För *typografiska fel* uppvisar *Ringarnas herre* 0 och *Härskarringen* 5 markeringar. För *språkliga brister* är siffrorna 4 mot 19, varmed det blir möjligt att räkna fram ökningen 375 procent. Den genre där Ohlmarks har flest språkliga brister per ord är *miljöbeskrivning*.

5.1.1 Andersson och Olsson

Mitt resultat omfattar inte några semantiska tillägg av Andersson eller Olsson. Även i den tidigare forskningen har dessa befunnits vara få. Domeij och Peyre, som inte skiljer på *semantiska tillägg* och *explicitgörande tillägg*, finner 3. Kjellin, som skiljer på de underställda kategorierna, finner att Anderssons tillägg, 20 på två kapitel, i tre av fyra fall är explicitgörande.

Medan mitt material inte rymde något tillägg fanns emellertid däri 11 utelämnningar. Denna fördelning mellan kategorierna skulle kunna antyda ett överlag stringent språk med inslag av reduktioner. Att även Tolkiens språk ofta är stramt har framhållits av många (se t.ex. Holmberg 1995:84), men sifferstatistiken tyder på att Andersson har förstärkt detta inslag.

Vid två tillfällen i mitt material har jag bedömt att det sparsmakade uttryckssättet hos Andersson i någon mån har medfört språkliga brister. Min bedömning är här inte grundad på

formella kriterier såsom föreskrifter i språkläror, utan på hänsynstaganden knutna till prosodi och kopplingen mellan form och semantik.

Den första av markeringarna återfinns i excerpt 1: ”En rekorderlig och bra hobbit var herr Drogo Secker; han gjorde inte något väsen av sig innan han gick och drunknade.” Det markerade motsvarar ”there was never much to tell of him, till he was drowned”. Där antyder kommateringen pausering inför den dramatiska utsagan om att referenten lidit drunkningsdöden. Anderssons formulering torde här kraftigt försvåra en läsning med den effektfulla prosodi som Tolkiens ordalydelse låter ana. I anslutning till detta kan sägas att jag i min tidigare studie av hobbitarnas talspråk (Dahlander 2007) funnit att talspråket i den aktuella passagen, särskilt med hänsyn till stilen, inte återges optimalt hos Andersson. Samtidigt innehåller Ohlmarks’ översättning i excerpt 1 avsevärt fler stilistiska avvikelser än Anderssons.

Den andra aktuella markeringen återfinns i excerpt 5: ”Utän att sakta på stegen klev de ner i gölarna och vadade över och närmade sig bölände.” Här skriver Tolkien att de omtalade trollen ”waded across, bellowing as they came”, vilket i dramaturgisk hänsyn – genom kommateringen – och i den naturliga prosodin förefaller passa långt bättre för den beskrivna situationen. Anderssons uppgradning av handlingar sammanbundna med konjunktionen *och* antyder visserligen intensitet, men försvårar i min läsart en dramaturgiskt naturlig prosodi, något som givetvis är av betydelse såväl vid tyst som hög läsning.

I sammanhanget bör dock påpekas att Ohlmarks i materialet har fler markeringar än Andersson för kategorin *språkliga brister* som uppvisar en begränsad prosodisk potential och en på olika sätt bristfällig lösning vid anknytningen mellan form och semantik.

Resultatet för Andersson–Olsson kan dock sammanfattas med att deras undersökta text i jämförelse med Ohlmarks’ uppvisar få inslag av såväl allmänna kvalitetsbrister – *typografiska fel* och *språkliga brister* – som avvikelser. Markeringarna för Olsson är dock proportionellt fler än de för Andersson och står för 3 av sammanlagt 8 stilistiska avvikelser i materialet från *Ringarnas herre*.

5.1.2 Ohlmarks

Materialet från Ohlmarks visar i jämförelse med Andersson en stor mängd avvikelser från källtexten, jämte många markeringar inom de resterande två kategorierna. Hans olika avvikelsetyper kan inordnas under en rad övergripande drag, som jag beskriver i detta avsnitt.

5.1.2.1 Förstärkningar

I Ohlmarks’ språkdräkt blir ibland budskap som uttrycks subtielt eller med mindre skärpa hos Tolkien förstärkta. Detta ”rutinmässiga användande av förstärkningar” konstateras likaledes av Herlin (2004:12) med flera. Isaksson (2002:17) anser att dessa förstärkningar ”causes Ohlmarks to overdo his images”. Ett exempel ur mitt material på tendensen är ”[r]eckless they sprang into the pools” → ”utan vidare sprang de rakt ner i stinkpölarna” från excerpt 5 (där även *rakt* kan ifrågasättas). Tidigare i det aktuella kapitlet har Tolkien beskrivit vattensamlingarna som ”a great mire of reeking mud and foul-smelling pools”, och atmosfären skulle även vid det föreliggande textstället kunna sägas antyda att pölarna är illaluktande, men Tolkien meddelar det inte explicit. Detta gör emellertid Ohlmarks, och han väljer att göra det med ett färgstarkt ord i det olexikaliserade *stinkpölarna*. Ett annat, mer renodlat, exempel på en förstärkning från excerpt 5 är *black* → *kolsvarta*.

Denna tendens att förstärka är givetvis inte frikopplad från tendenserna till tillägg och utbroderingar och till att göra det tvetydiga entydigt, se nedan.

5.1.2.2 Tillägg och utbroderingar

En av Ohlmarks tydligaste sätt att avvika från källtexten är, som konstaterats ovan, att göra egna tillägg och utbroderingar. Inom detta fack kan också en underkategori urskiljas, där han väljer att låta två uttryck motsvara ett i källtexten. Exempel på detta är ur excerpt 4 *ragged* ’söndriga; ojämna’ → *trasigt ruggiga* och ur excerpt 5 *bellowing* ’bölande, skrikande’ → *tjöt och ylade*. Ett tydligt

exempel finns i den tredje volymens tautologa *carrion* → *as och kadaver* (Tolkien 2002:996), där översättningens huvudord båda går att återfinna i ordböcker som översättningar av *carrion*. I mitt material återfinns ett exempel också i excerpt 3: "[...] the North Wind rides, [...] past the roaring falls; / And clear and cold about the tower its loud horn calls" → "[...] nordanvind mot forsen rider sval, / och kyligt klar kring tornet ekar gällt dess hornsignal". Här kan lösningen dock motiveras utifrån poesins särskilda krav, se avsnitt 5.2.2 nedan. Tilläggen leder ofta till att Ohlmarks preciserar en referent närmare än Tolkien. Kjellin anger att Ohlmarks tillägg "troligen [är] den största förklaringen till differensen i antalet ord mellan översättningarna".

Denna tendens är inte frikopplad från dragningen mot förstärkningar och att göra tvetydiga utsagor entydiga, se ovan och nedan. Se även avsnitt 2.1.

5.1.2.3 Tvetydigt blir entydigt

Ett drag hos Ohlmarks ändringar är också att formuleringar som i källtexten är tvetydiga blir entydiga. Detta kan observeras i excerpt 4, där Ohlmarks översätter Tolkiens utsaga om solen: "[...] only a passing ghost of her could they see below, bleared, pale, giving no colour and no warmth" → "[...] här nere sågs av henne endast en halvt överklig, förbiglidande dödmansgast, surögd och blek, utan att ge vare sig färg eller värme". När Tolkien omtalar en spökbild av solen sedd genom molnen och beskriver den som *bleared* 'suddig; [om ögon] sur, röd' – vilket alltså dels kan uppfattas som en rak utsaga om hur solen ser ut från huvudpersonernas synvinkel och dels som en beskrivning av dess *ghost* personifierat – malar Ohlmarks upp en surögd dödmansgast, en stilistiskt särpräglad och kanske säregen bild.¹⁰ Ohlmarks fyller därmed i luckor som Tolkien valt att lämna öppna och gör tolkningen i läsarens ställe.

Isaksson (2002:10) noterar hur Ohlmarks i tredje volymen översatt "other men's purposes, however worthy" med "andra mäns enskilda syften, hur värdiga dessa män än är" (Tolkien 2002:895). Här kan *however worthy* tillskrivas såväl männen som syftena. Genom det entydiggörande tillägget *män* har Ohlmarks enligt Isaksson "created an image that Tolkien has chosen to leave open for interpretation". I anslutning till detta kan också märkas hur Domeij och Peyre (2007:11) lyfter fram textstället "Dimrill Dale lay about them" → "tills de äntligen befann sig nere i Dunkla Dalen" (Tolkien 2002:394), där "Ohlmarks [lägger] till en värdering, en känslouttryck som inte finns i originaltextens [... lydelse.] Ohlmarks tolkar in en känsla hos karaktärerna och formulerar den explicit".

Tendensen är besläktad med förstärkningarna samt med tilläggen och utbroderingarna, se ovan.

5.1.2.4 Språkliga brister

Ohlmarks' tendens att använda ett språk som inte ansluter sig till förväntningarna på god svenska tar sig flera uttryck. Det vanligaste är möjligen hans dragning mot tautologa uttrycksformer i mindre lämpliga sammanhang, som i excerpt 5, där de medverkande trollen "[sprang] ner i stinkpölnarna och [...] ylade där de rusade fram" – för att när de nått sitt mål anfalla Beregond, en av försvararna, vilket resulterar i att "Beregond was stunned and overborne" → "Beregond [blev] nedslagen och föll" (*föll* avser här inte 'dog'). Andra fall återfinns i excerpt 2, där Gandalf uttrycker sig med formerna *sant och riktigt* (av *true indeed*) samt *morgongryning* (av *morning*) inom loppet av två meningar i hög och kontrollerad stilart vid en politisk rådsförsamling. De metaforer Ohlmarks använder har också en tendens att inte vara helt passliga, som i "[likt en storm föll de [trollen i kompaniet] in" i excerpt 5, vilket eftersom stormar vanligen inte *faller* riskerar att skorras i läsarens språköra. Även längre ned i språknivåerna påträffas brister hos Ohlmarks, som när han i excerpt 6 först använder den – förvisso accepterade – särskrivna formen *söder ut* för att sedan i det kongruenta *västerut* växla till hopskriven form. Ohlmarks uppvisar en frodig språkdräkt (Holmberg 1995:84) som han ibland tycks ha haft svårt att hantera. Hans tendens att använda

¹⁰ Nämnas bör även att leden *-man-* här skulle kunna störa, då solen omtalats som *henne* sex ord tidigare.

olexikaliserade ord som avviker från källtexten kan emellertid som helhet inte hänföras till bristerna i hans språkhantering, men vissa av dem, såsom *dödmansgast* och *rödglödsjärn*, får betecknas som djärvt valda i sina sammanhang och potentiellt hämmande för läsningen.

5.1.2.5 Betoning av fel aspekt

Synbarligen på grund av bristande förståelse av källtexten händer det vid åtskilliga tillfällen att Ohlmarks betonar en olämplig aspekt av Tolkiens uttryck. När försvararen Beregond i excerpt 6 blir *stunned* avser ordet, som är svåröversatt, i det närmaste att han blir dödad av ett slag. I vissa sammanhang kan *stunned* betyda 'överväldigad', men en sådan läsart kan inte dras för långt här, eftersom det skulle göra Tolkiens formulering *stunned and overborne* till en tautologi – liksom Ohlmarks översättning *nedslagen och föll*. Detta kan jämföras med när Ohlmarks (2002:522) annorstädes översätter *the Firstborn* 'de förstfödda [d.v.s. alverna]' med *den Förstfödde*, där uttryckets syftning till alverna inte framgår utan textstället kräver att läsaren uppfattar syftningen genom sammanhanget eller har uppmärksammat något av de två tidigare tillfällen i verket då det förekommer.

5.1.2.6 Bristande engelskkunskaper

Ohlmarks översättning vittnar vid många tillfällen om en bristande behärskning av engelskan. Den mest diskreta manifestationen av detta är en tendens att välja det fonetiskt mest likartade av de tillgängliga översättningsalternativen, såsom *sprang* → *sprang* och *horny* → *horniga* i excerpt 5. Att översätta ett ord i källtexten med ett etymologiskt besläktat ord från målspråket innebär ibland det närmaste möjliga betydelsen. Genom fonetisk likhet kan detta alternativ också vara det första som föresvävar översättaren, varför det blir den bekvämaste lösningen. Men här kan översättaren bli vilseledd av så kallade falska vänner: ord som låter som om de betyder samma sak men inte gör det.

En viss skillnad i bruket finns mellan engelskans *race* och svenskans *ras*, men Ohlmarks använder det senare ordet som översättning i excerpt 2, när inte bara hästar utan också människor åsyftas. På engelska, där man brukar omtala *the human race* 'människosläktet', torde ordet vara väl valt, men på svenska motsvarar det, använt om folk, med fördel *släkte*. Det finns också exempel på hur idiomatiska fraser bevarats från engelskan, som *the mists lifted* → *dimman lyfte* (i stället för *dimman lättade*) i excerpt 4.

Än tydligare blir tendensen när Ohlmarks inte observerar gängse idiom. Martin Andersson (2003b) anser i sin artikelserie om felöversättningar att "Ohlmarks grepp om engelska idiom (fasta uttryck och talesätt) måste ha varit obefintligt". Ibland misslyckas översättaren med att uppfatta att det i källtextens utsaga finns ett idiom, som i "[w]e don't see eye to eye" 'vi drar inte jämnt' → "[v]i ser aldrig varann i ögonen" (Tolkien 2002:771); andra gånger förefaller han tolka in en specifikt midgårdskonstruktion modellerad av författaren, som i "in a month of Mondays" → "på en hel månad av måndagar" (Tolkien 2002:1179), där Tolkien använder en förstärkning av idiomat *in a week of Mondays* 'på en evighet' (Andersson, M. 2003b).

Avslutningsvis finns en tendens hos Ohlmarks till vad man skulle kunna kalla att översätta fonetiskt – som i några av exemplen ovan – även när detta inte innebär att återge betydelsen i engelskans ord. Så är exempelvis fallet i excerpt 4 med översättningen *livid* 'dödsblek, askgrå' → *levande*.

5.1.2.7 Bristande stilkänsla eller stilaktning

Bengt Pamp (1961) noterar i sin recension av översättningen: "Ohlmarks har inte riktigt förmått särskilja de olika stilarter Tolkien använder sig av: i de högstämda partierna kan det plötsligt smyga sig in ett vardagstonfall som inte finns i originalet." Bland de 20 stilistiska avvikelserna i materialet kan detta bland annat exemplifieras med "[h]ögt ovan denna världs dunster av förmultning och snusk red solen" (excerpt 4).

5.1.2.8 Förändrad form

I översättningen av versen i excerpt 3 har Ohlmarks inte motsvarat Tolkiens upprepning av ”*Rauros, golden Rauros-falls*”. Detta är ett återkommande mönster. Ett parallellt fall finns i översättningen av ”Verse of the Rings”, där källtextens upprepning ”*In the Land of Mordor where the Shadows lie*” vid den första förekomsten blivit ”*i Mordorslandets hisnande gruva*” och vid den andra ”*i Mordors land, där skuggorna ruva*”. Jacobsen (2000:5) konstaterar även avvikelser i översättningen av ”Verse of the Rings” beträffande rimschemat (se vidare 5.2.2). Enligt Rune Ingo (1991:55) är formen, särskilt i vers, ”ofta t o m viktigare än textens innehåll”. Ohlmarks förändring av formen gäller även prosan: i excerpt 1 har exempelvis det signifikant återkommande ordet *queer* översatts på olika sätt inom loppet av ett par rader.

5.1.2.9 Slarvfel

Ohlmarks uppvisar en tydlig tendens att göra sig skyldig till avvikelser från källtexten genom vad som får antas vara bristande uppmärksamhet. I excerpt 3 finner vi som exempel på detta ”*hans klwnna sköld, hans brutna svärd till vattnet ned de drog*”. Trots ordvalet *drog* har Ohlmarks (2002:493) två sidor tidigare, där svärdet och skölden visserligen inte omnämnts explicit, i enighet med källtexten angett att Boromir med utrustning bars: ”[... på en] bår bar de sedan sin vapenbroders döda kropp ner till stranden tillsammans med [...] troféer från hans sista strid [...]”.

5.1.2.10 Subjektiva uttrycksformer

En ytterligare tendens hos Ohlmarks är att välja uttrycksformer med en subjektivare anstrykning än i källtexten. I excerpt 4 nämns ”the rot and vapours of the world” → ”denna världs dunster av förmultning och snusk” och i excerpt 5 ”fell creatures” → ”vidriga odjur”. Ett annat fall observeras av Domeij och Peyre (2007:11) ovan, se avsnitt 5.1.2.4. Kjellin (2004:9) lyfter likaledes fram denna tendens att använda värdeladdade uttryck där källtexten förhåller sig neutral, och hon ger exemplet *written* → *nedklottrade* (Tolkien 2002:383).

5.1.2.11 Semantisk oreda

En anmärkningsvärd tendens hos Ohlmarks, som har två förekomster i materialet, är fallen där texten betydelsemässigt inte förefaller gå ihop. I excerpt 5 blir *orcerna* ”hindered by the mires that lay before the hills”, vilket i översättning blivit ”[h]indrade av myrarna framför fötterna på dem och mellan dem och av höjderna”. Detta målar upp en bild av det oklara förhållande att en framstormande här med orcer stoppas av myrar (ett ordval som skulle kunna hänföras till Ohlmarks tendens att översätta fonetiskt, se 5.1.2.6) befintliga mellan dem. Felet kan här ha uppstått genom att den sista förekomsten av ordet *av* skrivits in av misstag. Det andra fallet av denna ”semantiska oreda” återfinns i excerpt 4, där ”the scum of livid weed on the dark greasy surfaces of the sullen waters” beskrivs som ”ett tunt ytskum av levande sävstrån över de dystra vattensamlingarnas stora askgrå ytor”. Hur ett tunt ytskum som utgörs av levande sävstrån ter sig torde för läsaren framstå som dunkelt. I fallen av semantisk oreda rör det sig inte om vanliga semantiska fel, utan semantiska fel av sådant ovanligt och allvarligt slag att de på ett konkret sätt hämmar läsarens möjligheter att följa med i framställningen (Ingo 1991:257).

5.1.2.12 Typografiska brister

Dessa brister torde inte vara orsakade av Ohlmarks utan av hans utgivare. Ett exempel är bruket av så kallade *em-dash*, överlånga tankstreck, som anföringsmarkör i excerpt 3 – liksom i till synes hela volym två och tre – när vanliga tankstreck används med motsvarande funktion i den första volymen (se excerpt 1 och 2). Se vidare 5.2.

5.2 Slutsatser

Åke Ohlmarks har inom mina bedömningskategorier för de undersökta excerpterna från *Härskarringen* avvikt långt mer från källtexten än Erik Andersson och Lotta Olsson i *Ringarnas herre*.

Kjellin (2004:9) beskriver utifrån sitt resultat inom kategorin *betydelsenysanser och inexaktheter* en skillnad mellan de båda översättningarna: Ohlmarks tenderar på det lexikala planet att motsvara ett ord från källtexten med ”ett mer värdeladdat uttryck medan Andersson väljer ett mer exakt motsvarande ord”. Detta styrks av mina resultat (se även bilaga 1), liksom av de många observationerna i den tidigare forskningen av Ohlmarks tendens att lägga till semantiskt gods som saknas i källtexten (se 2).

För det statistiska resultatet kan, utöver vad som redan sagts, *avvikelser i egennamn* kommenteras. För *Ringarnas herre* kommer samtliga av dessa fall i mitt material från excerpt 1. I jämförelse med Domeij och Peyres mer begränsade material är Ohlmarks övervikt inom kategorin betydligt större hos mig. En möjlig anledning till detta är att Domeij och Peyre enligt uppsatsens litteraturlista inte har använt några betydande resurser som förklarar innebörden hos Tolkiens namn, såsom *Nomenclature of The Lord of the Rings* (Hammond & Scull 2005:750–782). Man bör också hålla i minne att deras material är avsevärt mer begränsat än mitt och således löper större risk att alstra ett för översättningarna som helhet missvisande resultat.

Härskarringens höga andel typografiska fel – 5 på mindre än 1 000 ord – tyder tillsammans med de många språkliga bristerna på att manuskriptet inte bearbetades med nödvändig noggrannhet av utgivarna på Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag. Utöver de markerade typografiska felen i materialet har jag vid ett par tillfällen påträffat brister i interpunktionen som skulle kunna tillskrivas förlaget, men som jag eftersom Ohlmarks förefaller visa inkonsekvenser i sin interpunktion liksom bristande omsorg om andra detaljfrågor – exempelvis genom variationen mellan *söder ut* och *västerut* i excerpt 6 och det stilbrytande *längesen* i excerpt 4 – funnit rimligast att tolka som uppkomna av översättaren. Resultatet antyder icke desto mindre att förlaget, till skillnad från vad som varit fallet med *Ringarnas herre*, inte vinnlade sig om att åstadkomma en genomarbetad utgivning.

De språkliga bristerna tyder på att *Härskarringens* språk håller lägre formell kvalitet än *Ringarnas herres*. Min metod har dock bara mätt de tydligare bristerna, vilket ger anledning till reservation. Kategorin lämnar också större utrymme åt subjektivitet än sina motsvarigheter inom semantiken. Exempelvis är gränsen i högsta grad suddig för när en upprepning av ett ord – som när Ohlmarks inleder tre meningar i rad med *det* i excerpt 4 eller använder formuleringen *röra på sig på nytt* i excerpt 6 – bör räknas som en brist. En annan osäkerhetsfaktor är givetvis att jag bara har undersökt representativa excerpter och inte hela verket. Dock är tendensen tydlig och torde vara bärande som utgångspunkt för fortsatt forskning.

5.2.1 Genre och plats i verket

Liksom i min studie av hobbitarnas talspråk (Dahlander 2007) uppvisar Andersson i materialet en översättning som ansluter något närmare till källtexten i den tredje än i den första volymen. Detta skulle kunna vara ett utslag av ökad erfarenhet av Tolkiens verk – ett område där Andersson i inledningen av arbetet var novis – även om de varierande genrerna föranleder särskild reservation (se 4). Liksom Ingo (1991:27) påpekar bör en god översättare besitta encyklopedisk kunskap inom det område som källtexten behandlar.

Från de undersökta genrerna går det för båda översättningarna att lyfta fram det stora avvikelseantalet i miljöbeskrivningen. Andersson når här med sina 6,2 procent sin delade högstanotering, medan Ohlmarks’ 22,1 procent innebär en tredjeplats bland excerpterna från *Härskarringen*, med ringa marginal till andraplatsen. Tolkiens poetiska beskrivning av omgivningarna tycks här ha varit svår att motsvara – något som inte minst märks i excerptens tredje mening.

Samtidigt är det notabelt hur nära källtexten översättarna lyckas förhålla sig i *tal i högre stilart* samt, framför allt, i *krönika*. I det senare fallet uppvisar källtexten en rak och tydlig redogörelse, vilken tycks ha varit enklare att översätta. Särskilt anmärkningsvärd är här Anderssons översättning, som totalt endast uppvisar två markeringar i excerpten.

5.2.2 Vers

I min bedömning av verserna har jag tillåtit lösningar högre upp i språkssystemet, som på det lokala planet till något mindre grad överlappar med källtextens betydelseinnehåll (se 4.1), men skillnaden i mitt förhållningssätt har ändå inte varit dramatisk. Därför är det anmärkningsvärt att Ohlmarks (kategorin *stilistiska avvikelser* medräknad) här avviker i mindre grad från källtexten än i de undersökta excerpterna från hans prosaöversättning i genomsnitt.

Sundqvist (1998:6), som i övrigt kritiserar Ohlmarks översättning hårt, anser att verserna är ”mycket bra”, ”fångar innehållet” och ”håller en rytm som liknar den i originalet”. Jacobsen (2000:4–7) har å sin sida studerat ”Verse of the Rings” och riktar skarp kritik mot översättningen, som enligt vad han konkluderar ”skiljer sig från originalet, både när det gäller rytmik och rimschema”. Slutsatsen att Ohlmarks verser formmässigt avviker från källtexten styrks av textställen som redovisas i avsnitt 5.1.2.8.

Dock kvarstår faktumet att Ohlmarks i den undersökta versexcerpten inte avviker från källtexten i den dramatiska utsträckning som ofta är fallet för prosan. Varför blir Ohlmarks, som förhåller sig så fritt i prosan, nästan mer semantiskt trogen källtexten i versen, där han dessutom måste ta hänsyn till versmått?

En förklaring skulle kunna erbjudas av det påstående som sagts härröra från Erland Törngren – son till Disa Törngren, som organiserade arbetet med *Härskarringen* – vilket under ett antal år cirkulerat bland svenska Tolkienentusiaster. Enligt detta skulle det i själva verket inte ha varit Åke Ohlmarks utan Disa Törngren som översatte verserna. För arbetet med denna uppsats har jag emellertid kontaktat Erland Törngren (2007) för att utreda frågan, och Törngren anger att han aldrig har hävdat att verserna översatts av hans mor och att det var Ohlmarks som hade hand om alla verser.

Törngren menar att Ohlmarks översatte prosan fritt men öppnar för möjligheten att denne helt enkelt när han tog sig an samtliga eller somliga av verserna använde en annan teknik. Detta förefaller också vara den rimligaste tolkningen av resultatet. Det kan också noteras att verser såsom den studerade innehåller en lyrisk anstrykning som bär vissa likheter med den som Ohlmarks använder i prosatexten. ”De tillagda beskrivningarna bidrar till att ge översättningen en mer lyrisk stil” i prosan, för att tala genom Domeij och Peyre (2007:11).

I det undersökta versstycket från *Ringarnas herre* avviker Olsson, som tidigare konstaterats, avsevärt mer från källtexten än Andersson i prosan. Hennes tre stilistiska avvikelser utgör nära hälften av undersökningens totala antal avvikelser inom kategorin från *Ringarnas herre*. Samtliga av dessa innebär enligt min bedömning på olika sätt en sänkning av stilarten: ”clear and cold [...] its loud horn calls” → ”hörs nordanvinden blåsa klart och tydligt i sitt horn”, ”they to the water brought” → ”bar de till vattnet sen” och ”bore him upon its breast” → ”tog honom i famn”. Samma ton framträder på två ställen i den välkända ”Verse of the Rings”: ”Three Rings for the Elven-kings under the sky” → ”Ringar tre skall alver se, under himlens rand” och ”One for the Dark Lord on his dark throne” → ”en för Mörkrets herre, på mörka tronen stor”. Olssons ställvis naivistiska ton torde lämpa sig bättre för de glättigare verserna i hobbitarnas miljö, vilket det efter att ha läst hennes översättningar också är mitt intryck att den gör, men jag har inte undersökt detta närmare här.

5.2.3 Möjliga anledningar till avvikelserna

Svaret på en fråga om *varför* översättningarna avviker från källtexten kan bara antydast. I allmänhet är man hänvisad till att anta att avvikelser av detta slag i översättningar grundas på pragmatisk hänsyn. Detta förefaller tillämpligt på många av Anderssons avvikelser, medan andra kan

förklaras som misstag. En avvikelse inom kategorin *betydelsenysanser och inexaktheter* såsom ”Shadowfax they called him” → ”Skuggfaxe kallas han” från excerpt 2 innebär att översättningen framhåller ett faktum som Tolkien vid det aktuella textstället åsyftar. Vid en närmare granskning kommunicerar dock översättningens formulering inte detta på samma sätt och förbigår betydelsekomponenter av visst intresse. Andersson får i förekommande fall antas tillgripa den här typen av lösningar, som inte innebär några dramatiska avsteg från källtexten, för att få sin prosa som helhet att flyta smidigt och uppvisa en integritet och inre konsekvens som motsvarar den hos Tolkien. När det som i det aktuella fallet handlar om att översätta direkta anföringar är en viktig uppgift för översättaren att på ett särskilt omsorgsfullt sätt idiomatiskt ansluta till målspråket och hitta ett naturligt sätt att uttrycka sig på svenska i en dylik situation. Anderssons avvikelser tycks, även om jag inte har bedömt dessa textställen som lyckade lösningar, avse att på ett högre plan åstadkomma en ekvivalent översättning.

Endast vid ett tillfälle har jag funnit en översättning hos Andersson som svårligen kan motiveras enligt detta: det semantiska felet ”[s]mall wonder that trouble came of it, I say” → ”[d]et kan bara leda till elände” i excerpt 1. Här måste man vid bedömningen gå högt upp i språkstrukturen innan det går att hitta en motsvarighet, trots att det hade varit tillfyllest med en mer eller mindre direkt översättning, som Ohlmarks ”[i]nget under, att det blir tråkigheter med sånt!” (här kan det dock vara motiverat att korrigera *inget under*, som jag bedömt som anglicistiskt, till exempelvis *inte undra på* och – särskilt i tal med låg stilart – undvika den satskommatering som Ohlmarks inkonsekvent tillämpar). Liksom hos Andersson är innebörden i källtexten här, men då på ett högre plan, att släkten Brandybucks livsföring potentiellt kan leda till elände. Men den säger också att livsföringen i det här fallet faktiskt ledde till elände, vilket utannonserar den kommande redogörelsen för Drogos öde. Utelämnandet av denna semantiska komponent i Anderssons översättning försvagar sambandet.

Domeij och Peyre (2007:14) finner att ”[d]e ändringar Andersson har gjort är pragmatiskt motiverade”, något som styrks av min undersökning. Efter att ha observerat avsevärt fler avvikelser hos Ohlmarks menar de också att man får ”förmoda att han pragmatiskt har velat anpassa sin översättning till målspråkets kulturkontext” (Domeij och Peyre 2007:13), men utan att ge några exempel.

Domeij och Peyres utsaga visar att det, även om en översättning är fritt hållen, är svårt att helt avfärda möjligheten att översättaren gjort sina ingrepp på grund av avancerade pragmatiska hänsynstaganden. Som Ingo (1991:258) konstaterar tar frågorna inte slut för den bedömaren som kontrollerar den pragmatiska aspekten. Svaret kan i slutändan omfatta hela målkulturen och målspråket, inklusive historik. Därför vore det möjligt att hävda att Ohlmarks misslyckats med att pragmatiskt anpassa sin översättning till målspråket, men svårare att reservationslöst driva tesen att han i så fall själv har varit medveten om detta. Även om det i Ohlmarks fall är tydligt att översättningen ofta inte motsvarar korresponderande textställen i förlagan får alltså mitt resonemang nedan vara förenat med reservation.

Pragmatiken tvingar frekvent en översättare att avvika något från sin källtext. Som Söderlund (1965:9, citerad efter Nilsson-Lång 2002:2) påpekar är det inte möjligt att finna någon i egentlig mening exakt svensk motsvarighet till något enda engelskt ord. Detta innebär att en exakt översättning i praktiken är en omöjlighet (jfr Ingo 1991:15–21). Fina nyanser går ohjälpligen förlorade i målspråket, hur troget översättaren än förhåller sig till källtexten.

Vanligen innebär dock inte den pragmatiska hänsynen att en översättning från engelska till svenska måste undvika att återge summan av de enskilda ordens kontextuella betydelseinnehåll från källtextens satser. Som Newmark (1991, citerad efter Bruhn 1997) konstaterar förhåller det sig tvärtom: ”literal translation is correct, and must not be avoided, if it secures referential and pragmatic equivalence to the original”.

I föreliggande undersökning har jag enbart räknat sådana avvikelser där jag inte har kunnat finna något hållbart pragmatiskt motiv till översättarens ingrepp. Trots detta kriterium pekar

resultatet mot att Ohlmarks, räknat på antalet avvikelser utslaget på en uppskattning av antalet satser, genomsnittligen har avvikt från källtexten minst en gång per sats i sin översättning.

Inget tyder på att Ohlmarks var omedveten om samtliga av sina avvikelser. Tvärtom innehåller samtliga excerpter exempel på vad som av allt att döma är medvetna textuella ingrepp i semantik och/eller stil som inte gärna kan sägas åsyfta ekvivalens gentemot källtexten. Detta resultat har starkt stöd i de tidigare studierna inom forskningsfältet (se t.ex. Jacobsen 2000:3 under avsnitt 2). Ohlmarks till synes medvetna avvikelser är i mina excerpter alltid flertaliga och ofta mångtaliga. Den längsta excerpten upptar en halv sida i källtexten. Ett rimligt antagande är med utgångspunkt i detta att Ohlmarks medvetet ändrat texten på flertaliga eller mångtaliga ställen på varje textfylld sida i verket.

Detta kan exemplifieras av följande passage ur excerpt 5, med markeringarna hos Ohlmarks understrukna:

[...] but they bore round bucklers huge and black and wielded heavy hammers in their knotted hands. Reckless they sprang into the pools and waded across, bellowing as they came.

De bar väldiga cirklarunda sköldar av kolsvart färg och svingade tunga yxhammare i sina knöliga vidundershänder. Utan vidare sprang de rakt ner i stinkpölarna och vadade genom dem och tjöt och ylade där de rusade fram.

Nationalencyklopedin (2000, uppslagsord "Ohlmarks, Åke") uppger att Ohlmarks' "enorma produktion [...] präglas av flyhänthet, excentricitet och sarkasm. [— —] Han översatte de flesta isländska medeltidssagorna, Shakespeare, Dante, Tolkien och otaliga andra verk, mestadels mycket fritt." Åtminstone det senare får betraktas som i hög grad tillämpligt på hans översättning av *The Lord of the Rings*.

Nyöversättningen *Ringarnas herre* ligger i det undersökta materialet långt närmare källtexten i både semantik och stil och har långt färre språkliga brister och typografiska fel. Genom denna översättning tycks Tolkiens verk nu för första gången på ett rättvisande sätt ha blivit tillgängliggjort på svenska.

Litteratur

Tryckta källor

- Andersson, Erik, 2007: *Översättarens anmärkningar. Dagbok från arbetet med Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Bruhn, Maria, 1997: *The Choice of Sentence Openings in the Swedish Translation of J.R.R. Tolkien's The Fellowship of the Ring*. Uppsala universitet, Engelska institutionen.
- Carpenter, Humphrey, (red.) 1995: *The Letters of J.R.R. Tolkien*. London: Harper Collins Publishers.
- Cassirer, Peter, 2003: *Stil, stilistik & stilanalys*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Domeij, Sofie & Peyre, Christoffer, 2007: *Ringens brödraskap och Sagan om ringen. Översättningarnas A och O - en kontrastiv analys*. Södertörns högskola, Institutionen för Svenska, Retorik och Journalistik.
- Hammond, Wayne G. & Scull, Christina, 2005: *The Lord of the Rings. A Reader's Companion*. London: Harper Collins Publishers.
- Holmberg, John-Henri, 1995: *Fantasy. Fantasylitteraturens historia, motiv och författare*. Viken: Replik.
- Hägg, Göran, 2000: *Världens litteraturhistoria*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ingo, Rune, 1991: *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Isaksson, Ulrika, 2002: *A Study of J.R.R. Tolkien's Lord of the Rings and the Swedish Translation*. Luleå tekniska universitet, Institutionen för språk och kultur.
- Lamm, Carl, 1987: *Ohlmarks vs. Tolkien. Om översättningskritik: ett försök till normbeskrivning*. (Färsk forsk.) Göteborg: Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet.
- Newmark, Peter, 1991: *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nilsson-Lång, Lena, 2002: *Hompen v. Bilbo. A Study of Two Swedish Translations of Tolkien's The Hobbit*. Luleå tekniska universitet, Institutionen för språk och kultur.
- Norstedts engelska ordbok*, 1997. 3 uppl. Stockholm: Norstedts Ordbok AB.
- Ohlmarks, Åke, 1972: *Sagan om Tolkien*. Stockholm: Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag.
- Ohlmarks, Åke, 1978: *Tolkiens arv*. Stockholm: Bokförlaget Plus.
- Ohlmarks, Åke, 1982: *Tolkien och den svarta magin*. Stockholm: Sjöstrands Förlag AB.
- Pamp, Bengt, 1961: *Sagan om ringen*. Arbetet 1961-11-24.
- Shippey, Tom, 2001: *J. R. R. Tolkien. Author of the Century*. London: Harper Collins Publishers.
- Stenström, Anders, Beregond, 2004: *Tolkien in Swedish Translation: From Hompen to Ringarnas herre*. I: Honegger, Thomas (red.): *Translating Tolkien: Text and Film*. Zürich och Bern: Walking Tree Publishers
- Sundqvist, Helena, 1998: *Tolkien till svenska*. Uppsala universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, 2006. 13 uppl. Stockholm: Svenska Akademien.
- Svenska skrivregler*, 2000. 2 uppl. Stockholm: Liber.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1971: *Ringens värld. Dokument rörande sagorna om Härskarringen* (Å. Ohlmarks övers.). Stockholm: Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1999: *The Silmarillion*. 2 uppl. London: Harper Collins Publishers.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2002: *Härskarringen* (Å. Ohlmarks övers.). 3 uppl. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2004: *Ringens brödraskap* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2005a: *De två tornen* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2005b: *Konungens återkomst* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.

Tolkien, John Ronald Reuel, 2005c: *The Lord of the Rings*. 2 uppl. London: Harper Collins Publishers.

Wenström, Edmund, 1965: *Engelsk-svensk ordbok*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

Elektroniska källor

- Andersson, Martin, 2003a: Sagan om felen – del I. ”Hur många ponnyer har ni egentligen, herr Merry?” [www] Hämtat från <<http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/arfett14.htm>>. Publicerat 18 oktober 2003. Hämtat 5 januari 2008.
- Andersson, Martin, 2003b: Sagan om felen – del III. ”Det var flera hästar ... jag menar timmar sedan!” [www] Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art19_1.php>. Publicerat 27 december 2003. Hämtat 7 januari 2008.
- Dahlander, Gustav, 2006: Namnlista för de svenska översättningarna av *The Lord of the Rings* [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/ardangole/namnl_lrrhhr.html>. Publicerat 7 december 2006. Hämtat 3 januari 2008.
- Dahlander, Gustav, 2007: *Hedersbobbiter i utländska områden – översättningsanalys av hobbitspråk i Ringarnas herre* [www]. Hämtat från <<http://tolkiensarda.se/new/ardangole/hedersho.php>>. Publicerat 5 januari 2007. Hämtat 2–7 januari 2008.
- Dictionary.com*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://www.dictionary.com>>. Hämtat 27–30 december 2007.
- Google*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://www.google.se>>. Hämtat 26 december 2007–7 januari 2008.
- Herlin, Ulf, 2004: *Att översätta Tolkien. En jämförande studie* [www]. Hämtat från <[http://dspace.mah.se:8080/bitstream/2043/2269/1/C-uppsats%20\(Senast\).doc](http://dspace.mah.se:8080/bitstream/2043/2269/1/C-uppsats%20(Senast).doc)>. Hämtat 5 december 2007.
- Holmberg, John-Henri, 2001: Vems är Ringen? - Om den svenska översättningen [www]. Hämtat från <<http://sydsvenskan.se/kultur/article13419.ece>>. Publicerat 30 december 2001. Hämtat 12 december 2007.
- Jacobsen, Leif, 2000: *Sagan om Ringen = The Lord of the Rings? En kritisk komparativ granskning av Åke Ohlmarks översättning av J.R.R. Tolkiens The Lord of the Rings* [www]. Hämtat från <<http://www.jacobsenmedia.se/pdf/oversattanalys2.pdf>>. Hämtat 20 december 2007.
- Kjellin, Anna, 2004: *Sagan om ringen eller Ringens brödraskap. En jämförande studie av två svenska översättningar av J.R.R. Tolkiens The Fellowship of the Ring*. Mittuniversitetet, Fakulteten för humanvetenskap, Elzbieta Strzelecka (via e-brev 2007-12-10).
- Kjellin, Anna, 2008: *SV: Verser?* [e-post]. E-brev till Gustav Dahlander, 6 januari 2008.
- Merriam Webster's Online Dictionary*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://www.m-w.com>>. Hämtat 27–30 december 2007.
- Nationalencyklopedin*, 2000. I: Nationalencyklopedin Multimedia 2000 plus [dvd]. ISBN: 91-7133-749-0.
- Nationalencyklopedins ordbok* 2000. I: Nationalencyklopedin Multimedia 2000 plus [dvd]. ISBN: 91-7133-749-0.
- Språkbanken*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://spraakbanken.gu.se/konk>>. Hämtat 27 december 2007.
- Stenström, Anders, Beregond, 2007: *Re: Excerpterna?* [e-post]. E-brev till Gustav Dahlander, 29 december 2007.
- Svenska Akademiens ordbok*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob>>. Hämtat 26 december 2007–7 januari 2008.
- Wordreference.com*, 2007 [www]. Hämtat från <<http://www.wordreference.com>>. Hämtat 27–30 december 2007.

Muntlig källa

Törngren, Erland, 2007: telefonsamtal 2007-12-28.

Bilaga 1: Excerpter

I den vänstra spalten i excerpterna står *The Lord of the Rings*, i mitten *Ringarnas herre* och till höger *Härskarringen*. Presentationen är utformad med radbrytning för varje ny grafisk mening i källtexten; översättningarna har sedan fått rätta sig efter detta. Således linjerar inledningen av varje grafisk mening i källtexten med motsvarande textställe i översättningen. Undantaget är verserna, som är linjerade efter källtextens grafiska rader.

Excerpterna är hämtade från följande textställen (för hänvisningar till *The Lord of the Rings*: se fotnot 8):

- Excerpt 1: LR 1 I:10–12. / Tolkien 2004:37. / Tolkien 2002:40–41.
- Excerpt 2: LR 2 II:189–193. / Tolkien 2004:334–335. / Tolkien 2002:316.
- Excerpt 3: LR 3 I:51. / Tolkien 2005a:17. / Tolkien 2002:495.
- Excerpt 4: LR 4 II:50–51. / Tolkien 2005a:272. / Tolkien 2002:735–736.
- Excerpt 5: LR 5 X:57. / Tolkien 2005b:[197]. / Tolkien 2002:1057.
- Excerpt 6: App. A I iv:59–61. / Tolkien 2005b:398. / Tolkien 1971:41.

Teckenförklaring

I de fall där ett textställe, till exempel ett namn, har två avvikelser inom samma kategori markeras detta med siffran 2 efter tecknet för avvikelsen. I övrigt gäller följande:

	Början	Slut ¹¹	Uppehåll	Slut uppehåll
Semantiska tillägg	+	/+	{/+}	{+}
Explicitgörande tillägg	(+)	(/+)	{(/+)}	{(+)}
Semantiska utelämnningar	-	/-	{/-}	{-}
Implicitgörande utelämnningar	(-)	(/-)	{(/-)}	{(-)}
Betydelsenyanser och inexaktheter	~	/~	{/~}	{~}
Semantiska fel	#	/#	{/#}	{#}
Avvikelser i egennamn	§	/§	{/§}	{§}
Stilistiska avvikelser	^	/^	{/^}	{^}
Olexikaliserade ord	@	/@	{/@}	{@}
Typografiska fel	⌘	/⌘	{/⌘}	{⌘}
Språkliga brister		<u>Understrykning</u>	{/}	{}

¹¹ För *semantiska utelämnningar* och *implicitgörande utelämnningar* markerar jag normalt enbart den plats i texten där det utelämnade elementet tänkbarligen skulle ha befunnit sig om det återgetts i måltexten: i dessa fall förekommer ingen slutmarkör. För övriga kategorier är motsvarande sällsyntare, men i förekommande fall gäller där samma princip.

Excerpt 1: *The Fellowship of the Ring* – Tal i lägre stilart

The Lord of the Rings

‘But what about this Frodo that lives with him?’ asked Old Noakes of Bywater.

‘Baggins is his name, but he’s more than half a Brandybuck, they say.

It beats me why any Baggins of Hobbiton should go looking for a wife away there in Buckland, where folks are so queer.’

‘And no wonder they’re queer,’ put in Daddy Twofoot (the Gaffer’s next-door neighbour), ‘if they live on the wrong side of the Brandywine River, and right agin the Old Forest.

That’s a dark bad place, if half the tales be true.’

‘You’re right, Dad!’ said the Gaffer.

‘Not that the Brandybucks of Buckland live *in* the Old Forest; but they’re a queer breed, seemingly.

They fool about with boats on that big river – and that isn’t natural.

Small wonder that trouble came of it, I say.

But be that as it may, Mr. Frodo is as nice a young hobbit as you could wish to meet.

Very much like Mr. Bilbo, and in more than looks.

After all his father was a Baggins.

A decent respectable hobbit was Mr. Drogo Baggins; there was never much to tell of him, till he was drowned.’

Ringarnas herre

»Men den här Frodo som bor hos honom«, sade gamle Ekerot från Åby.

»Secker heter han, men det sägs att han är mer än till hälften Brännbock.

Och jag kan inte begripa varför en Secker från Hobbinge skulle söka sig en fru i (-) Bockrike, där det bor så mycket konstigt folk.«

»Man kan ju förstå att de är konstiga«, inföll §gubben/§ Tvefot (§Gammelfars/§ närmaste granne), »om de bor på fel sida om Brännevinfloden, alldeles ^intill/^ Gamla skogen.

Det är en mörk och ond plats, om man så bara tror hälften av vad som berättas.«

»Instämmer fullständigt § !« sade §Gammelfar/§.

»Brännbockarna i Bockrike bor visserligen inte *i* Gamla skogen, men ~nog/~ är det ett knepigt släkte.

De ~far/~ omkring med båtar på den stora floden – och det är inte normalt.

#Det kan bara leda till/# elände.

Men hur som helst är herr Frodo en högst trevlig ung hobbit (-) .

Påminner mycket om herr Bilbo, och inte bara till utseendet.

Hans far var ju ändå en Secker.

En ^rekorderlig/^ och bra hobbit var herr Drogo Secker; han gjorde inte något väsen av sig ^ innan han gick och drunknade.«

Härskarringen

– Men den där Frodo, som bor hos honom, frågade gamle §Noack/§ från Sjöstorp.

Han heter (+)visserligen(/+) §Bagger/§, (+)han med(/+), men till mer än hälften är han en §Vinbock/§, säger dom.

Och varför skulle +förresten/+ en §Bagger/§ från Hobsala +behöva/+ ta sig en kvinna (-) från(-) Bockrike, ^detta ~land/~ där/^ folket är så, ^+ja ska vi säga så ... {/+}{/^}~besynnerligt~{^}{+}!/ +/^

– Inget under att de blir ~besynnerliga/~ (+)där(/+), inflikade §Daddy/§ Tvefot^,{/^} §2’ gubbtjyvens’/§2 närmaste granne {^}–/^ när dom bor på fel #strand/# av §Vinfloden/§ och ~mitt emot/~ (+)själva(/+) Gamla skogen.

Det är en skum och ~kuslig/~ trakt, det, även om bara hälften av allt dom berättar (+)om ruskigheterna där(/+) är sant.

– Det stämmer, §2Daddy/§2^,/^ sade §2’ gubbtjyven’/§2.

Inte för att dom bor +precis mitt/+ *i* Gamla skogen, §Vinbockarna/§ (-) , men ett ^underligt/^¹ släkte är dom - .

Fara omkring som dårar (-) på den där stora floden – är det naturligt det?

Inget under, att det blir tråkigheter med sånt!

Men det kan vara som det vill med den saken, för herr Frodo är (+)i alla fall(/+) den ~allra/~ trevligaste unge hob, man kan tänka sig.

Och mycket lik herr §2Bagger/§2 är han, inte bara ^vad utseendet beträffar/^.

Hans far var ju ändå en §Bagger/§, (+)kom ihåg det!(/+) En hygglig och respektabel ~man/~ (-) , som aldrig gjorde mycket väsen av sig, förrän han hux flux gick ^åstad/^ och drunknade.

¹ Det återkommande *queer* är ovan *besynnerligt*.

Excerpt 2: *The Fellowship of the Ring* – Tal i högre stilart

The Lord of the Rings

‘The shadow of Mordor lies on distant lands,’ answered Aragorn.

‘Saruman has fallen under it.

Rohan is beset.

Who knows what you will find there, if ever you return?’

‘Not this at least,’ said Boromir, ‘that they will buy their lives with horses.

They love their horses next to their kin.

And not without reason, for the horses of the Riddermark come from the fields of the North, far from the Shadow, and their race, as that of their masters, is descended from the free days of old.’

‘True indeed!’ said Gandalf.

‘And there is one among them that might have been foaled in the morning of the world.

The horses of the Nine cannot vie with him; tireless, swift as the flowing wind.

Shadowfax they called him.

By day his coat glistens like silver; and by night it is like a shade, and he passes unseen.

Light is his footfall! [– – –]

I came to Hobbiton and Frodo had gone; but I had words with old Gamgee.

Many words and few to the point.

He had much to say about the shortcomings of the new owners of Bag End.

“‘I can’t abide changes,” said he, “not at my time of life, and least of all changes for the worst.”

“Changes for the worst,” he repeated many times.

Ringarnas herre

»Mordors skugga faller över fjärran länder«, svarade Aragorn.

»Saruman har ~hamnat/~ under den.

Rohan är belägrat.

Vem vet vad du skall finna där om du någonsin kommer dit igen^./^«

»Åtminstone inte detta«, sade Boromir, »att de ~köper sig fria/~ med hästar.

De älskar sina hästar #lika mycket/# som sitt eget blod.

Och inte utan skäl, ty Riddermarks hästar kommer från fälten i nord, långt från skuggan, och deras ätt, liksom deras herrars, ~räknar/~ sitt ursprung från den gamla fria tiden.«

»Mycket sant!« sade Gandalf.

»Och det finns en bland dem som kunde ha fötts i världens gryningstimma.

De nios hästar kan inte tävla med honom: outtröttlig och snabb som den flyende vinden.

Skuggfaxe ~kallas han/~.

I dagsljus glimmar ~huden/~ som silver, och på natten är den skuggmörk; och han passerar osedd.

Lätt trampar han! [– – –]

När jag kom till Hobbinge var Frodo borta; men jag talade med gamle Gamgi.

Många ord och få som hade med saken att göra.

Han hade mycket att säga om de nya ägarna till Sacks ände och deras brister.

›Förändringar är inget för mig«, sade han, ›inte i min ålder, och allra minst förändringar till det sämre.<

Det upprepade han åtskilliga gånger: ›Till det sämre, till det sämre.<

Härskarringen

– Mordors skugga sträcker sig ~ut{~} över avlägsna {/~}landsändar/~, svarade Aragorn.

Saruman har fallit (-) .

Rohan är belägrat.

Vem vet vad du kommer att finna där #härnäst/# du kommer dit?

– I alla fall inte detta, sade Boromir, att de skulle ~köpa sig fria/~ med sina hästar.

De älskar sina hästar nästan lika högt som sina fränder.

Och inte utan skäl, ty §riddermarkens/§ hästar stammar från vidderna i norr, långt borta från §Skuggornas land/§, och deras ^ras/^ liksom deras herrars härstammar från forna tiders friborna +släkten/+.

– ^Sant och riktigt/^! sade Gandalf.

Och en av dessa kunde ha fötts i ^~världarnas/~ morgongryning/^.

Ingen av de Nios hästar kan tävla med honom^. O{^}uttröttlig {/^}är han/^ och snabb som den svepande vinden.

Skuggfaxe kallade de honom.

I dagsljus skimrar hans hårrem som silver, och om natten är han lik en osynlig skugga (-) .

Lätta +som alvdans/+ är hans hovslag! [– – –]

När jag kom till Hobsala, var Frodo faren, men gamle Gamgi ~hade{/~} en hel del {~}att berätta/~,

dock inte mycket av vikt.

Han talade mest om de nya ägarna till §Bagershus/§ och (+)alla/(+) deras brister.

’Man står inte ut med förändringar’, sade han, ’inte när man nått min ålder. Allra minst förändringar till det sämre.’

’Till det sämre!’ upprepade han #flera/# gånger.

Excerpt 3: The Two Towers – Vers

The Lord of the Rings

*From the Gate of Kings the North
Wind rides, and past the roaring
falls;*

*And clear and cold about the
tower its loud horn calls.*

*‘What news from the North, O
mighty wind, do you bring to me
today?’*

*What news of Boromir the Bold?
For he is long away.’*

*‘Beneath Amon Hen I heard his
cry. There many foes he fought.*

*His cloven shield, his broken
sword, they to the water brought.*

*His head so proud, his face so
fair, his limbs they laid to rest;*

*And Rauros, golden Rauros-falls,
bore him upon its breast.’*

*‘O Boromir! The Tower of Guard
shall ever northward gaze*

*To Rauros, golden Rauros-falls,
until the end of days.’*

Ringarnas herre

Från Kungaporten kommen,
~över/~ - vattenfall och #torn/#,

hörs nordanvinden blåsa ^klart
och #tydligt/#/^ i sitt horn.

»Vad nytt från norr, o mäktiga
vind, ~i denna stund/~ bär du (-)
?

Vad nytt om djärve Boromir?
Som dröjt så länge nu.«

»Jag hörde - rop vid Amon Hen.
Han slogs mot - fienden.

Hans brustna sköld, hans brutna
svärd, bar de till vattnet ^sen/^.

Med lyftat huvud, #blick så
klar/#, fann kroppen slutligt
hamn,

och Rauros, gyllne Raurosfallen,
^tog honom i famn/^.«

»O Boromir! Åt norr skall
Vaktornet för evigt blicka ut

mot Rauros, gyllne Raurosfallen,
fram till tidens slut.«

Härskarringen

Från Kungaporten nordanvind
~mot/~ - forsen rider sval,

och kyligt klar kring tornet ekar
~gällt/~ dess hornsignal.

☒—/☒ Vad nytt från norr, du
styrkans vind, har du åt mig
berett -

om Boromir den tappre, som så
länge ej jag sett?

☒—/☒ Vid Amon Hen jag hört
hans skri när många ~män/~ han
slog^:/^

hans kluvna sköld, hans brutna
svärd till vattnet (+)ned(+)
de #drog/#,

hans huvud stolt, hans rena
drag, hans kropp fick vilans
tröst, ☒. ./☒

och Rauros gyllne #forsar/#
honom burit på sitt bröst. ☒—/☒

Från Vaktartornet,
~☒Boromir/☒/~,² ~man/~ speja
skall mot nord

mot ^Rauros' gyllne fall,/ ^ tills
slut ^nått himmel, hav och
jord/^.

² Korrigerat till *Boromir* i den parallellt förekommande upplagan, se 4.2.

Excerpt 4: *The Two Towers* – Miljöbeskrivning

The Lord of the Rings

It was dreary and wearisome.

Cold clammy winter still held sway in this forsaken country. The only green was the scum of livid weed on the dark greasy surfaces of the sullen waters.

Dead grasses and rotting reeds loomed up in the mists like ragged shadows of long-forgotten summers.

As the day wore on the light increased a little, and the mists lifted, growing thinner and more transparent. Far above the rot and vapours of the world the Sun was riding high and golden now in a serene country with floors of dazzling foam, but only a passing ghost of her could they see below, bleared, pale, giving no colour and no warmth.

Ringarnas herre

Det var dystert och tröttsamt.

Råkall vinter rådde ännu i detta förgätta landskap. Det enda gröna som fanns #var blekt{#} #slemmig{/#} {/#}sjögräs{/#} som låg ~i skummet/~ på de mörka (-) gölarna.

Dött ~starrgräs/~ och ruttnande vass tornade upp sig i dimman som tilltufsade skuggor av länge sedan glömda somrar.

Allt eftersom dagen gick blev det något ljusare, och dimman lättade och blev tunnare och mer genomskinlig. Långt ovanför världens dunster och förruttnelse svävade solen gyllengul i en hög och rofylld trakt med mark av bländvitt skum, men det var endast en - spökbild av henne som syntes underifrån, ~glåmig/~ och blek, och hon skänkte varken färg eller värme.

Härskarringen

Det var +vätt och smutsigt/+ och mödosamt.

Det härskade ännu kallfuktig vinter i detta ~förlorade/~ land. Det enda gröna som stod att se var +ett tunt/+ ytskum av #levande{/#} #sävstrån{/#} över de dystra vattensamlingarnas +stora/+ #askgrå{/#} - ytor. Dött gräs och ruttnande vass stack upp (+)med tussar och tuvor(/+) #ur{/#} dimman likt trasigt ruggiga skuggor av en ^längesen/^ glömd sommar.

Medan dagen +långsamt/+ skred framåt blev det en aning ljusare, dimman lyfte, blev tunnare och mer genomskinlig. Högt ovan ~denna världs/~ ~dunster av/~ ~förmultning/~ och (+)^snusk/^(/+) red solen nu #stor{/#} och gyllene fram i ett (+)rent och(/+) klart (+)himmels(/+)land med vidder av glittrande (+)skyars vita(/+) skum, men här nere sågs av henne endast en +halvt överklig,+ förbiglidande ^@dödmansgast/@/^, surögd och blek, utan att ge vare sig färg eller värme.

Excerpt 5: *The Return of the King* – Intensiv händelseskildning

The Lord of the Rings

The orcs hindered by the mires that lay before the hills halted and poured their arrows into the defending ranks.

But through them there came striding up, roaring like beasts, a great company of hill-trolls out of Gorgoroth.

Taller and broader than Men they were, and they were clad only in close-fitting mesh of horny scales, or maybe that was their hideous hide; but they bore round bucklers huge and black and wielded heavy hammers in their knotted hands.

Reckless they sprang into the pools and waded across, bellowing as they came.

Like a storm they broke upon the line of the men of Gondor, and beat upon helm and head, and arm and shield, as smiths hewing the hot bending iron.

At Pippin's side Beregon was stunned and overborne, and he fell; and the great troll-chief that smote him down bent over him, reaching out a clutching claw; for these fell creatures would bite the throats of those that they threw down.

Ringarnas herre

Orkerna som hindrades av ~kärren/~ framför kullarna stannade och släppte iväg sina (-) pilar ~mot/~ försvarsleden.

Men mellan dem kom med långa kliv, rytande som vilda djur, ett stort kompani höglandstroll från Gorgoroth.

Längre och bredare än människor var de, och de var endast klädda i en tätsittande ~dräkt/~ av hårda fjäll, eller kanske var det deras hemska hud; de bar runda sköldar som var jättelika och svarta, och i sina knotiga händer höll de tunga släggor.

Utän att sakta på stegen ~klev/~ de ner i gölarna och vadade över ^och närmade sig bölände/^.

Som en stormvind drog de in över ledet där männen från Gondor stod, och de slog på hjälm och huvud, på arm och sköld, likt smeder som bearbetar hett böjligt järn.

Vid Pippins sida blev Beregon - ~överfallen/~, och han föll; och den stora trollhövding som slagit honom böjde sig över honom och sträckte ut en gripklo; ty dessa onda varelser hade för vana att bita strupen av dem som de fällt.

Härskarringen

Hindrade av ~myrarna/~ (+)framför fötterna på dem och #mellan dem/#(/+) och #av/# höjderna stannade §orcherne/§ och sände ett regn av pilar ~mot/~ försvararnas ^leder/^. Men in mellan +deras linjer/+ kom där klivande ett talrikt kompani §bergstroll/§³ från Gorgoroth, vrålände likt vilddjur (+)i hunger och raseri(/+).

De var större och +mycket/+ bredare än människor och klädda - i tätt åtsittande nät av horniga fjäll, eller kanske var detta bara deras ohyggliga hud. De bar väldiga (+)cirkel(/+)runda sköldar av (+)kol(/+)svart färg och svingade tunga #yxhammare/# i sina knöliga @+vidunders/+händer/@.

Utän vidare ~sprang/~ de (+)rakt(/+) ner i ^@(+stink(/+)pölarne/@/^ och vadade genom dem och ~tjöt (+)och ylade(/+)~ där de ~rusade fram/~.

Likt en storm föll de in över leden av Gondors män och lät sina +ohyggliga/+ slag hamra på hjälmar och huvuden, armar och sköldar som när smeder slår på hett och böjligt @(+rödglöds(/+)järn/@.

Vid Pippins sida blev #+den av skräck och bestörtning/+ förlamade/# Beregon ~nedslagen/~ och föll. Den ~jättelike/~ trollhövdingen (-) böjde sig över honom och sträckte ut sin kloförsedda näve (+)för att rycka upp offret(/+), för dessa ~vidriga/~ ~odjur/~ brukade bita av strupen på ^dem de/^ fått i marken.

³ I verket förekommer också *mountain-trolls*.

Excerpt 6: *The Return of the King* – Krönika

The Lord of the Rings

It was in the days of Beregon that the War of the Dwarves and Orcs was fought in the Misty Mountains (2793–9), of which only rumour came south, until the Orcs fleeing from Nanduhirion attempted to cross Rohan and establish themselves in the White Mountains.

There was fighting for many years⁴ in the dales before that danger was ended.

When Belecthor II, the twenty-first Steward, died, the White Tree died also in Minas Tirith; but it was left standing 'until the King returns', for no seedling could be found.

In the days of Túrin II the enemies of Gondor began to move again; for Sauron was grown again to power and the day of his arising was drawing near.

All but the hardest of its people deserted Ithilien and removed west over Anduin, for the land was infested by Mordor-orcs.

It was Túrin that built secret refuges for his soldiers in Ithilien, of which Henneth Annûn was the longest guarded and manned.

Ringarnas herre

Det var under Beregons tid som kriget mellan dvärgar och orker utkämpades i Dimmiga bergen (2793–99), om vilket endast rykten trängde söderut, tills orkerna som flydde från Nanduhirion försökte ta sig över Rohan och slå sig ner i Vita bergen.

I många år rasade striderna i dalarna innan faran var över.

När Belecthor II, den tjugoförste drotsen, avled dog även Vita trädet i Minas Tirith; men det fick stå kvar »till dess att konungen kommer åter«, ty ingen @frögrodd/@ kunde hittas.

Under Túrin II:s tid började Gondors fiender att röra på sig igen; ty Sauron hade åter vuxit sig mäktig och dagen för hans återkomst närmade sig.

Alla utom de mest oförvagna - övergav Ithilien och drog till västra sidan av Anduin, ty landet härjades av mordororker.

Det var Túrin som byggde hemliga tillflykter för sina soldater i Ithilien, av vilka Henneth Annûn var den som längst vaktades och var bemannad.

Härskarringen

Det var på Beregons tid som §kriget mellan dvärgarna och §orchererna/§/§ utkämpades i Dimmiga bergen (2793–99), varom endast +avlägsna/+ rykten nådde söder ut,⁵ tills §orchererna/§ på flykt från Nanduhirion sökte tränga genom Rohan för att slå sig ner i Vita bergen. +Hårda/+ strider stod i dalarna innan faran var avvärd.

När den tjugoförste rikshovmästaren Belecthor II dog, dog samtidigt Vita trädet i Minas Tirith, men det fick stå kvar »{#}» till konungens återkomst{/#}»/»⁶ då intet skott kunnat hittas.

I Túrin II:s dagar började Gondors fiender röra på sig på nytt, ty Sauron hade åter vuxit i makt och tiden för hans +verkliga/+ uppstigande närmade sig.

Allt ~folk/~ utom de mest hårdföra lämnade Ithilien och drog sig västerut över Anduin, ty +hela/+ landet var översvämmat av §orcher/§ från Mordor. Det var Túrin som för sina soldater byggde hemliga tillflyktsställen i Ithilien, och av dem var §Henneth Amun/§ längst bemannat och bevakat.

⁴ Orden *for many years* saknas i första upplagan.

⁵ Inkonsekvens, jfr *västerut* nedan.

⁶ Jfr excerpt 2, där enkla citattecken förekommer med motsvarande funktion.

Bilaga 2: Tabeller

Se avsnitt 5.1 för tabellernas utformning.

Excerpt 1: *The Fellowship of the Ring* – Tal i lägre stilart

	Andersson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 193</i>	184 (- 4,7 %)	217 (+ 12,4 %)
Semantiska tillägg	0	4
Explicitgörande tillägg	0	7
Tillägg sammanlagt	0	11
Semantiska utelämnningar	0	1
Implicitgörande utelämnningar	2	4
Utelämnningar sammanlagt	2	5
Betydelsenysanser och inexaktheter	2	7
Semantiska fel	1	1
Avvikelser i egennamn	4	16
Semantiska avvikelser sammanlagt	9	40
Stilistiska avvikelser	3	7
Olexikaliserade ord	0	0
Avvikelser sammanlagt	12	47
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	6,2 %	24,4 %
Typografiska fel	0	0
Språkliga brister	1	2
Markeringar sammanlagt	13	49

Excerpt 2: *The Fellowship of the Ring* – Tal i högre stilart

	Andersson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 216</i>	202 (- 6,5 %)	204 (- 5,6 %)
Semantiska tillägg	0	2
Explicitgörande tillägg	0	1
Tillägg sammanlagt	0	3
Semantiska utelämnningar	0	0
Implicitgörande utelämnningar	0	2
Utelämnningar sammanlagt	0	2
Betydelsenysanser och inexaktheter	5	4
Semantiska fel	1	2
Avvikelser i egennamn	0	4
Semantiska avvikelser sammanlagt	6	15
Stilistiska avvikelser	1	4
Olexikaliserade ord	0	0
Avvikelser sammanlagt	7	19
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	3,2 %	8,8 %
Typografiska fel	0	0
Språkliga brister	1	1
Markeringar sammanlagt	8	20

Excerpt 3: *The Two Towers* – Vers

	Olsson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 115</i>	95 (- 17,4 %)	102 (- 11,3 %)
Semantiska tillägg	0	0
Explicitgörande tillägg	0	1
Tillägg sammanlagt	0	1
Semantiska utelämnningar	3	2
Implicitgörande utelämnningar	1	0
Utelämnningar sammanlagt	4	2
Betydelsenyanser och inexaktheter	2	5
Semantiska fel	3	3
Avvikelser i egennamn	0	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	9	11
Stilistiska avvikelser	3	3
Olexikaliserade ord	0	0
Avvikelser sammanlagt	12	14
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	10,4 %	12,2 %
Typografiska fel	0	4
Språkliga brister	1	2
Markeringar sammanlagt	13	20

Excerpt 4: *The Two Towers* – Miljöbeskrivning

	Andersson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 113</i>	106 (- 6,4 %)	128 (+ 13,3 %)
Semantiska tillägg	0	5
Explicitgörande tillägg	0	6
Tillägg sammanlagt	0	11
Semantiska utelämnningar	1	1
Implicitgörande utelämnningar	1	0
Utelämnningar sammanlagt	2	1
Betydelsenyanser och inexaktheter	3	4
Semantiska fel	2	5
Avvikelser i egennamn	0	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	7	21
Stilistiska avvikelser	0	3
Olexikaliserade ord	0	1
Avvikelser sammanlagt	7	25
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	6,2 %	22,1 %
Typografiska fel	0	0
Språkliga brister	0	5
Markeringar sammanlagt	7	30

Excerpt 5: *The Return of the King* – Intensiv händelseskildning

	Andersson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 163</i>	164 (+ 0,6 %)	185 (+ 13,5 %)
Semantiska tillägg	0	5
Explicitgörande tillägg	0	9
Tillägg sammanlagt	0	14
Semantiska utelämnningar	1	1
Implicitgörande utelämnningar	1	1
Utelämnningar sammanlagt	2	2
Betydelsenyanser och inexaktheter	5	9
Semantiska fel	0	4
Avvikelser i egennamn	0	2
Semantiska avvikelser sammanlagt	7	31
Stilistiska avvikelser	1	3
Olexikaliserade ord	0	3
Avvikelser sammanlagt	8	37
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	4,9 %	22,7 %
Typografiska fel	0	0
Språkliga brister	1	6
Markeringar sammanlagt	9	43

Excerpt 6: *The Return of the King* – Krönika

	Andersson	Ohlmarks
<i>Antal ord av Tolkiens 163</i>	151 (- 7,4 %)	150 (- 8 %)
Semantiska tillägg	0	4
Explicitgörande tillägg	0	0
Tillägg sammanlagt	0	4
Semantiska utelämnningar	1	0
Implicitgörande utelämnningar	0	0
Utelämnningar sammanlagt	1	0
Betydelsenyanser och inexaktheter	0	1
Semantiska fel	0	0
Avvikelser i egennamn	0	5
Semantiska avvikelser sammanlagt	1	10
Stilistiska avvikelser	0	0
Olexikaliserade ord	1	0
Avvikelser sammanlagt	2	10
Avvikelser kontra Tolkiens ordantal	1,2 %	6,1 %
Typografiska fel	0	1
Språkliga brister	0	3
Markeringar sammanlagt	2	14